

Jij mij nee snap? ECHT WEL!

Het signaleren van TOS in de maatschappij,
hoe gaat dat?

KONINKLIJKE KENTALIS | Vroegbehandeling Doetinchem

Onderzoek naar de bekendheid en kennis van een TOS bij
beroepsprofessionals in opleiding.

ELINE DERKSEN EN CHIARA DI MATTIA

Het signaleren van TOS in de maatschappij, hoe gaat dat?

Onderzoek naar de bekendheid en kennis van een TOS bij beroepsprofessionals in opleiding.

Dit onderzoek is verricht ten behoeve van het studieonderdeel "Onderzoek en Innovatie" van de opleiding Pedagogiek aan de HAN in Nijmegen.

Documentsoort: Afstudeerscriptie

Auteurs: Eline Derksen en Chiara Di Mattia

Opleiding: Pedagogiek

Onderwijsinstelling: Hogeschool van Arnhem en Nijmegen

Begeleidend docent:

Beoordelend docent:

Datum: 3 Juni 2019

Vestigingsplaats organisatie: Doetinchem

Opdrachtgever: Koninklijke Kentalis vroegbehandeling Doetinchem

Begeleidster:

Het aantal woorden: 14.764

Voorwoord

Voor u ligt het onderzoeksrapport 'jij mij nee snap? Echt wel!' De onderzoekers hebben hier zes maanden aan gewerkt. Dit onderzoeksrapport is geschreven als afstudeeropdracht voor de opleiding Pedagogiek aan de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen en in opdracht van Koninklijke Kentalis Doetinchem. Koninklijke Kentalis Doetinchem wil graag de bekendheid van een taalontwikkelingsstoornis in de maatschappij vergroten.

Wij zullen beginnen om ons voor te stellen. Onze namen zijn Chiara Di Mattia en Eline Derksen en hebben dit onderzoek geschreven ten behoeve van ons afstuderen. Wij zijn enthousiast, energiek en gedreven begonnen aan de laatste fase van onze studie, daarbij kunnen wij u al mededelen dat wij trots zijn op het eindresultaat. Wij zijn beiden geïnteresseerd in de ontwikkeling van kinderen en willen graag bijdragen aan de optimale stimulatie hiervan. Daarnaast zijn wij van mening dat ieder kind leert - en zich ontwikkelt op zijn/haar eigen manier, passend bij zijn/haar talenten en dat ieder kind uniek is. Onze interesse en deze visie sluiten goed aan binnen dit onderzoek, waardoor wij erg genoten hebben van de uitvoering van het onderzoek. De uitslagen van het onderzoek hebben ons laten beseffen hoe belangrijk het is dat er kennis is over de taalontwikkeling binnen de maatschappij en hoe belangrijk het is dat kinderen met taalontwikkelingsstoornis de juiste begeleiding krijgen.

Wij willen van de gelegenheid gebruik maken om een aantal mensen te bedanken. Als eerst onze begeleidster. Zij heeft ons door het hele proces heen begeleid en ons voorzien van oprechte feedback en steun op momenten dat wij vastliepen. Daarnaast willen we collega X. bedanken voor haar hulp in deze begeleiding. Ook willen wij de collega's van Koninklijke Kentalis bedanken voor hun hulp, luisterend oor en deelname aan interviews. Wij bedanken de studenten en docenten van school Y. voor hun deelname aan het onderzoek en de gesprekken. Ook willen wij D. Oosterhof bedanken voor doorlezen van het verslag en het controleren van de taal. Als laatste willen wij onze docent bedanken voor de begeleidende lessen op school, de feedback en de gespreksmomenten.

Wij wensen u veel plezier met het lezen van deze scriptie!

Chiara Di Mattia & Eline Derksen
Doetinchem, Mei 2019

Inhoudsopgave

Samenvatting	5
Hoofdstuk 1: Inleiding.....	7
1.1 Aanleiding van het onderzoek	7
1.2 Context van het onderzoek	9
1.3 leeswijzer	11
Hoofdstuk 2: Probleemanalyse	12
2.1 Analyse van het probleem in de praktijk	12
2.1.1 Wat is het praktijkprobleem?	12
2.1.2 Wie heeft met het probleem te kampen en waarom is het een probleem?	13
2.1.3 Wanneer treedt het probleem op?	14
2.1.4 Waar doet het probleem zich voor en hoe is het ontstaan?	15
2.1.5 Aanvullende informatie	16
2.2 Analyse van het probleem in de literatuur	18
2.2.1 Wat is taal en wat is communicatie?	18
2.2.2. De neurologische kant van taal	18
2.2.3 Taalverwerving.....	19
2.2.4 Een taalontwikkelingsstoornis.....	20
2.2.5 Taalachterstand versus taalontwikkelingsstoornis	21
2.2.6 Het belang van vroegtijdig signaleren	21
2.2.7 Gevolgen van een onbehandelde taalontwikkelingsstoornis	23
2.2.8 Vroegbehandeling.....	24
2.2.9 Kennisoverdracht en voorlichting	24
2.3 Conclusie van het probleem uit de praktijk en de literatuur	25
2.4 Probleemstelling.....	27
2.4.1 Onderzoeksdoel.....	27
2.4.2 Hoofdvraag	27
2.4.3 Deelvragen	27
2.4.4 Definiëring van de centrale begrippen uit de doel- en vraagstelling.....	28
Hoofdstuk 3: Methode van onderzoek	29
3.1 Onderzoeksbenadering.....	29
3.2 Respondenten	29
3.3 Procedure van onderzoek	32
3.4 Meetinstrumenten.....	33
3.5 Analyse	35

3.5.1 Analyseren van enquêtes	35
3.5.2 Analyseren van interviews	36
3.6 Betrouwbaarheid en validiteit	36
3.6.1 Betrouwbaarheid en validiteit enquête	37
3.6.2 Betrouwbaarheid en validiteit interview	38
3.6.3 Triangulatie	38
Hoofdstuk 4: Resultaten	40
Deelvraag 1	40
Deelvraag 2	43
Deelvraag 3	44
Deelvraag 3a	46
Deelvraag 4	48
Deelvraag 5	49
Hoofdstuk 5: Conclusies en discussie	51
5.1 Conclusie	51
5.2 Discussie	53
5.3 Suggesties voor vervolgonderzoek	55
5.4 Aanbeveling	56
Hoofdstuk 6: Bronnenlijst	57
Hoofdstuk 7: Bijlage	61
7.1 Enquête	61
7.2 Interviewguide	61
7.3 Interview	61
7.4 Verklaring geheimhouding	61
7.5 Uitslagen enquêtes	62
7.6 Codeboom	66
7.7 Analyse van de enquêtes	66

Samenvatting

In dit onderzoek wordt er gekeken naar de kwaliteit van kennis over TOS bij beroepsprofessionals in opleiding. Hierbij wordt expliciet gekeken naar de beroepsprofessionals van de mbo-opleidingen Kinderopvang en Onderwijsassistent niveau 3 en 4. Dit onderwerp is relevant voor de maatschappij aangezien TOS nog erg onbekend is en Koninklijke Kentalis merkt dat kinderen met TOS te laat of helemaal niet gezien worden. Met deze informatie in het achterhoofd heeft de opdrachtgever gevraagd om praktijkgericht onderzoek uit te voeren voor verbetering van de beroepspraktijk.

Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van Koninklijke Kentalis Doetinchem. De doelstelling van het onderzoek is inzicht krijgen in de kennis over TOS bij beroepsprofessionals in opleiding die komen te werken met het jonge kind in de regio Veluwe om vanuit Koninklijke Kentalis de kwaliteit van deze kennis te waarborgen, zodat TOS kan worden gesignaleerd. Met als onderzoeksvraag: Op welke wijze kan Koninklijke Kentalis Doetinchem een bijdrage leveren aan de kwaliteit van kennis over TOS bij jonge kinderen voor de beroepsprofessionals in opleiding? Deze onderzoeksvraag zal beantwoord worden aan de hand van vijf deelvragen.

Deze deelvragen zullen door middel van enquêtes en interviews worden beantwoord. Er zijn zeven collega's van Koninklijke Kentalis geïnterviewd en ongeveer 35 studenten van school Y. hebben door middel van het invullen van de enquête deelgenomen. Uit de enquêtes komt naar voren dat bij de studenten van de opleiding onderwijsassistent voldoende kennis is en die kwaliteit van kennis ruim voldoende is. Bij de opleidingen pedagogisch medewerker niveau 3 en 4 is de kwaliteit van kennis onvoldoende om een TOS te signaleren. Hierop zou actie ondernomen moeten worden. Collega's vertelde in de interviews dat zij ervaren dat TOS onbekend is bij beroepsprofessionals binnen het onderwijs, hieruit komt naar voren dat alle geïnterviewde graag zouden zien dat Koninklijke Kentalis een gastcollege ontwikkeld voor beroepsprofessionals in opleiding.

Uit de literatuur zijn verschillende inzichten gekomen die het onderzoek onderbouwen. Verschillende hoogleraren benoemen dat TOS een onbegrepen handicap is die niet of te laat wordt gesignaleerd. Zij vertellen dat het vroegtijdig signaleren van TOS van groot belang is voor de verdere ontwikkeling van het kind. Gezien de eerste zeven levensjaren cruciaal zijn voor de taalontwikkeling. Daarbij heeft Koninklijke Kentalis een expertiserol in voorlichting en kennisoverdracht en is dit een ultieme kans waarop ingespeeld moet worden. Een deel van activiteiten die onder voorlichting en kennisoverdracht vallen, wordt vanuit een subsidieregeling van VWS gefinancierd.

De uiteindelijke conclusie van het onderzoek is dat beroepsprofessionals van de opleiding PW3 en PW4 te weinig kennis hebben over TOS om deze te kunnen signaleren. Gezien Koninklijke Kentalis een expertiserol heeft in kennisoverdracht en voorlichting is een mogelijke oplossing dat zij een gastcollege ontwikkelen die standaard gegeven wordt binnen het middelbaarberoepsonderwijs.

Hoofdstuk 1: Inleiding

1.1 Aanleiding van het onderzoek

Ongeveer 7% van de bevolking heeft een taalontwikkelingsstoornis¹ (afgekort: TOS, Engelse term: SLI, specific language impairment) (Diepeveen, 2019, p.11). Hoewel de prevalentie van TOS gelijk is aan die van Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD) en hoger dan Autisme Spectrum Stoornis (ASS) is de problematiek en term TOS bij veel mensen onbekend (Deij, 2018, p. 8). Het gevolg van deze onbekendheid is dat kinderen met TOS vaak te laat worden gezien en geholpen. Dit terwijl vroege interventie grote positieve effecten kan hebben op de ernst van de problematiek (Koninklijke Kentalis, 2016, p. 12).

Koninklijke Kentalis is een landelijke organisatie die zich inzet voor de ondersteuning van mensen met onder andere TOS. In de regio Arnhem-Doetinchem bevinden zich twee behandel locaties: Koninklijke Kentalis Doetinchem (voorheen de Trein, Terborg) en Koninklijke Kentalis de Winde, Velp (Koninklijke Kentalis, z.d.-a). Hoewel de locaties al diverse jaren actief zijn in de regio in het verspreiden van kennis over signalering en behandeling van TOS, wordt gemerkt dat kinderen met TOS pas laat worden doorverwezen naar Koninklijke Kentalis. Koninklijke Kentalis maakt zich zorgen over deze late doorverwijzingen en biedt voorlichting aan om signalerende en verwijzende partijen uit de regio te informeren. Pedagogisch medewerkers van peuterspeelzalen en kinderdagverblijven krijgen hierbij veel aandacht; zij zien op dagelijkse basis kinderen die zich zowel normaal als afwijkend ontwikkelen. Zij hebben daardoor een belangrijke, signalerende rol. Een veelgehoorde reactie van deze pedagogisch medewerkers is dat zij te weinig kennis hebben over TOS om deze problematiek op het juiste moment te signaleren (S. Niesen, persoonlijke communicatie, 18 februari 2019).

Bovengenoemd signaal is zorgelijk en maakt dat Koninklijke Kentalis zich afvraagt hoe zij dit probleem kunnen verminderen. Het is mogelijk dat er onvoldoende aandacht wordt besteed aan de taalontwikkeling en TOS in het onderwijscurriculum aan pedagogisch medewerkers en andere beroepsbeoefenaars in opleiding die komen te werken met het jonge kind. Onderzoek naar de wijze waarop het middelbaar beroepsonderwijs (mbo) aandacht besteedt aan TOS en de mate waarin studenten zich bekwaam voelen in het signaleren van taalontwikkelingsproblematiek is daarom van belang (S. Niesen, persoonlijke communicatie, 18 februari 2019).

¹ Waar in dit onderzoek wordt gesproken over taalontwikkelingsstoornis, zal de afkorting TOS worden gebruikt. In hoofdstuk 2.2.4 wordt uitgelegd wat TOS is.

Voortvloeiend uit bovenstaande heeft Koninklijke Kentalis Doetinchem C. Di Mattia en E. Derksen, studenten van de Hogeschool Arnhem-Nijmegen (HAN) benaderd om antwoord te geven op deze onderzoeksvraag. De onderzoekers herkennen zich in het probleem en zijn positief verrast en enthousiast om hier onderzoek naar te mogen doen.

1.2 Context van het onderzoek

Koninklijke Kentalis is een organisatie voor mensen die doof, slechthorend of doofblind zijn of TOS hebben. Koninklijke Kentalis biedt gespecialiseerd onderzoek, zorg en onderwijs op het gebied van taal en communicatie. De aandacht wordt hierbij gericht op behandeling, onderwijs, begeleiden en/of ondersteunen. Waar mogelijk wordt het systeem rondom het kind (zoals (pleeg) familie en professionals) hierbij betrokken. De mate van betrokkenheid wordt afgestemd op de wensen van het systeem. (Koninklijke Kentalis, 2015, p. 2).

De visie van Koninklijke Kentalis bestaat uit verschillende punten. Koninklijke Kentalis omschrijft dat zij willen uitgaan van de mogelijkheden en talenten van mensen om zoveel mogelijk zelfregie over hun eigen leven te kunnen voeren. Zij willen een organisatie zijn die exclusief gericht is op de vraag waar mensen die slechthorend zijn-, doof zijn-, doofblind zijn of een TOS hebben terecht kunnen. Koninklijke Kentalis wil met andere partijen samenwerken, nationaal en internationaal op een manier die voor mensen het beste uit de zorgketen haalt. Zij willen een expertiseomgeving zijn voor communicatie en taal vanwaar zij hier innovatief aan blijven werken. Koninklijke Kentalis wil zo dicht mogelijk aansluiten bij de eigen leefwereld van het kind en aantoonbaar aansluiten bij de hulpvraag. Zij willen medewerkers hebben die trots zijn op hun vakkennis. Een open en lerende organisatie zijn met medewerkers die zich blijvend ontwikkelen en samenwerken met andere partijen, op een manier die voor mensen het beste uit de zorgketen haalt (Koninklijke Kentalis, 2015, p. 2).

Koninklijke Kentalis wil als organisatie inspelen op het moment dat Koninklijke Kentalis iets kan toevoegen of betekenen. Dit houdt in dat aan de ene kant de expertise bekend moet zijn bij lokale structuren zoals scholen, huisartsen, logopediepraktijken, wijkteams en peuterspeelzalen et cetera. Aan de andere kant moet Koninklijke Kentalis de expertise van hun samenwerkingspartners goed kennen en benutten. Er is binnen heldere kaders ruimte voor 'ondernemen', voor zoeken naar kansen en mogelijkheden en het ontwikkelen van nieuwe vormen van dienstverlening. Koninklijke Kentalis investeert daarom maximaal in voorlichting, kennisoverdracht, consultatie en advies. Hiermee wordt de zorg en het onderwijs versterkt bij de samenwerkingspartners en leren zij vice versa van elkaar (Koninklijke Kentalis, 2015, p. 4).

Koninklijke Kentalis wil de beste communicatiemogelijkheden toegankelijk maken voor alle mensen waarvoor horen of communiceren niet vanzelfsprekend is, zodat zij op eigen wijze hun leven kunnen inrichten en deel kunnen nemen aan de maatschappij (Koninklijke Kentalis, 2015, p. 2). Om deze missie te behalen en deze doelgroep van de juiste hulp te

voorzien, is het nodig dat er in de maatschappij voldoende bekendheid is met de doelgroep. De visus (zicht) en het gehoor van pasgeborenen worden standaard onderzocht middels neonatale screening. Zowel de taalontwikkeling, de visus en het gehoor van jonge kinderen wordt blijvend gescreend door het consultatiebureau (Van Aarnhem et al, 2009, p. 1261; Van der Ploeg & Rijpstra 2011, pp. 5-6). Hierdoor is aannemelijk dat kinderen die doof, slechthorend of doofblind zijn tijdig de juiste hulp krijgen om deel te kunnen nemen aan de maatschappij. Signalen van een TOS worden echter niet op het juiste moment opgemerkt, waardoor de missie van Koninklijke Kentalis niet behaald wordt. (S. Niesen, persoonlijke communicatie, 18 februari 2019).

Wanneer TOS niet tijdig gesignaleerd wordt, heeft dit grote gevolgen voor de toekomst van kinderen met TOS. Hoewel de onbekendheid met TOS een probleem is dat gevolgen heeft voor de doelgroep in alle leeftijden, besteedt Koninklijke Kentalis in het bijzonder aandacht aan signalering van TOS bij het jonge kind. Enerzijds omdat kinderen vanaf de geboorte tot het zevende levensjaar zich in de kritische periode van taal bevinden (Deij, 2018, p.14). Anderzijds omdat vroegtijdige interventie een positief effect heeft op de spraak-taalontwikkeling van een kind met TOS (Brands, Knoors & Aars, 2008, p. 12).

1.3 leeswijzer

Om het onderzoeksrapport overzichtelijk te maken zal het bestaan uit vijf hoofdstukken. Wij als onderzoekers zijn begonnen met hoofdstuk één. In hoofdstuk één wordt ingegaan op de aanleiding van het onderzoek, de context van het onderzoek en de globale vraag van opdrachtgever Koninklijke Kentalis. Hierna volgt hoofdstuk twee. In hoofdstuk twee wordt ingegaan op het probleem vanuit de praktijk, hierin wordt onder andere benoemd wat het probleem precies is en voor wie het een probleem is.

Ook wordt er vanuit de literatuur gekeken naar het probleem. Vervolgens zal hieruit een conclusie worden getrokken en wordt het probleem uiteengezet in een onderzoeksdoel, onderzoeksvraag en deelvragen. Hoofdstuk drie richt zich op de onderzoeksmethode, hierin wordt uitgelegd welke methode van onderzoek is gebruikt, welke meetinstrumenten zijn gebruikt en wie de respondenten zijn. Dit wordt verbonden aan de betrouwbaarheid en validiteit van het onderzoek. Gekoppeld aan eerdere hoofdstukken zullen in hoofdstuk vier de resultaten van het onderzoek getoond worden. Hier zijn de antwoorden op de deelvragen terug te vinden. Het rapport zal worden afgesloten met een conclusie en discussie in hoofdstuk vijf. In de conclusie zal de hoofdvraag beantwoord worden vanuit de resultaten en theorie. De discussie geeft inzicht in de kanttekeningen van het onderzoek, hierin zal ook de beantwoording van de hoofdvraag in twijfel worden getrokken. Ten slotte is er nog de literatuurlijst en zijn de gebruikte bijlagen toegevoegd aan het eind van het rapport.

Hoofdstuk 2: Probleemanalyse

2.1 Analyse van het probleem in de praktijk

De analyse van het probleem in de praktijk wordt uitgevoerd aan de hand van de 5xW+H-methode. Dit is een techniek voor het beschrijven van het praktijkprobleem (Van der Donk & Van Lanen, 2015, p. 104).

2.1.1 Wat is het praktijkprobleem?

Het onderzoek wordt uitgevoerd in opdracht van Koninklijke Kentalis Doetinchem. Er wordt ervaren dat TOS niet voldoende bekend is in de maatschappij. Uit onderzoek is gebleken dat gemiddeld 7% van alle kinderen TOS heeft. Dit is méér dan kinderen met ASS, waarvan de prevalentie 2,5% is (Nji, 2018a). De prevalentie van ADHD is vergelijkbaar met die van TOS namelijk 5 tot 7% (Nji, 2018b). Om de aard, kenmerken en behandelmogelijkheden van deze stoornissen te achterhalen, is wetenschappelijk onderzoek nodig. Kijkend naar de prevalentiecijfers van bovengenoemde stoornissen, zou men mogen aannemen dat er veel onderzoek naar TOS wordt gedaan. Dit is echter niet het geval. Een Amerikaans onderzoek laat zien dat er in de periode van 2000 tot 2009 meer geld geïnvesteerd wordt in onderzoek naar ADHD en ASS dan in TOS. Hoewel de hoeveelheid onderzoek naar ASS en ADHD is toegenomen zijn er grote verschillen in deze toename per stoornis. Er wordt significant minder onderzoek en geld aan TOS gewijd dan aan ADHD en ASS (Bishop, 2010). Het is mogelijk dat deze ontwikkeling zich heeft voortgezet, waardoor het verschil tussen de onderzoeksgelden besteed aan deze stoornissen is toegenomen. Het effect hiervan is dat TOS minder bekend is als stoornis in de maatschappij.

Bovenstaande informatie omschrijft een wereldwijd probleem. Wanneer wordt toegespitst op Koninklijke Kentalis Doetinchem, wordt ook hier gemerkt dat TOS onvoldoende bekend is en dat daardoor de signalen van TOS niet of te laat gezien worden. Hierdoor komen kinderen te laat of niet in aanraking met Koninklijke Kentalis. Dit is problematisch omdat deze kinderen niet op het juiste moment de begeleiding krijgen om de taalontwikkeling optimaal te stimuleren. Koninklijke Kentalis wil vanuit de visie de beste communicatiemogelijkheden toegankelijk maken voor alle mensen waarvoor horen of communiceren niet vanzelfsprekend is zodat zij op eigen wijze hun leven kunnen inrichten en deel kunnen nemen aan de maatschappij (Koninklijke Kentalis, 2015, p. 2). Koninklijke Kentalis wil dat TOS eerder wordt gesignaleerd. Met als doel dat kinderen met TOS eerder worden behandeld en begeleid.

2.1.2 Wie heeft met het probleem te kampen en waarom is het een probleem?

Het ontbreken van kennis over TOS is een maatschappelijk probleem dat dagelijks terugkeert in de praktijk (Deij, 2018, pp. 17-18).

Onbekendheid van TOS is in de eerste plaats een probleem voor het kind met TOS.

Wanneer deze problemen niet gesignaleerd worden, beperkt dit de mogelijkheden tot het krijgen van de juiste begeleiding en hulp. Op het moment dat zij worden aangemeld bij Koninklijke Kentalis is, zoals eerder benoemd, de kritische periode van taal al in volle gang. Interventie is het meest zinvol wanneer deze binnen de kritische periode van taal valt.

Gezien de relatief korte tijd die kinderen hebben voor deze ontwikkeling is het wenselijk dat, wanneer de taalontwikkeling niet als vanzelfsprekend verloopt, tijdig de juiste begeleiding wordt geboden. De problemen die zij ervaren op gebied van taal zonder de juiste begeleiding hebben invloed op de gehele ontwikkeling van het kind (NJI, 2014, p. 15).

Veel kinderen en jongeren met TOS hebben last van hun stoornis. Zij benoemen; 'Het is lastig om TOS te hebben, maar het is nog lastiger dat niemand weet wat TOS is' (Isarin, 2016, p. 30).

Onbekendheid van TOS is daarnaast een probleem voor de ouders van kinderen met TOS.

Wanneer een peuter problemen heeft in het begrijpen van taal of in het praten, kan dit voor ouders een knelpunt zijn in de opvoeding. Een voorbeeld is dat ouders snappen dat het kind gefrustreerd raakt en slaat als hij na vijf keer benoemen nog niet wordt begrepen, maar is het dan van belang om te straffen? Voor ouders van een kind met TOS is het qua opvoeding continu zoeken. Als ouder en kind elkaar telkens niet begrijpen, kan dit frustrerend zijn.

Sommige ouders gaan hierdoor onbewust en ongewild minder met hun kind praten.

Wanneer de diagnose TOS wordt gesteld, kan dit een opluchting zijn voor ouders.

Gevoelens van machteloosheid nemen vaak af wanneer de diagnose TOS is gesteld (Deij, 2018, pp. 44-51). Daarnaast is het voor ouders een probleem dat TOS niet bekend is in de maatschappij, omdat zij hierdoor minder gemakkelijk toegang hebben tot informatie over TOS, hulp en begeleiding (S, Niesen, persoonlijke communicatie, 18 februari, 2019).

Onbekendheid van TOS is tevens een probleem voor beroepsprofessionals. Kinderen worden over het algemeen gezien door veel verschillende beroepsprofessionals. Hierbij valt te denken aan leidsters op een peuterspeelzaal/kinderdagverblijf, het consultatiebureau, de huisarts etc. Deze beroepsprofessionals volgen de ontwikkeling van kinderen en kunnen doorverwijzen waar nodig. Om te kunnen doorverwijzen is kennis nodig. Het ontbreken van kennis over TOS is voor de beroepsprofessionals een probleem omdat zij zonder deze kennis niet kunnen signaleren en doorverwijzen. Volgens Van Kollenburg (in Weijs, 2016)

hebben pedagogisch medewerkers vaak onvoldoende kennis van taalontwikkelingsproblemen, zij hebben onvoldoende handvatten om taal bij deze groep kinderen te stimuleren. Logopedisten kunnen een cruciale rol spelen in de opleiding van deze pedagogisch medewerkers, maar ook van andere professionals. Op welke signalen moeten zij letten? En hoe moeten ze vervolgens handelen?

Ten slotte is het ontbreken van kennis over TOS een probleem voor Koninklijke Kentalis. Door de ontbrekende kennis bij ouders en beroepsprofessionals, worden kinderen met TOS te laat of niet aangemeld bij Koninklijke Kentalis. Koninklijke Kentalis kan hierdoor niet alle kinderen de hulp bieden die zij nodig hebben. Naast het zorgperspectief dat verbonden is aan het probleem, is er ook een financieel perspectief aan verbonden. Wanneer Koninklijke Kentalis niet voldoende aanmeldingen krijgt, zal de financiering die zij van de zorgverzekeraar ontvangen verminderen (S.Niesen, persoonlijke communicatie, 18 februari, 2019.)

Wanneer het probleem opgelost is, kan Koninklijke Kentalis meer kinderen behandelen bij de (afwijkende) taalontwikkeling. Gezien Koninklijke Kentalis de meest optimale behandeling wil bieden, is het van groot belang dat kinderen vroegtijdig bij Koninklijke Kentalis binnenkomen. Deze behandeling is helpend voor kinderen met TOS, gezien taal invloed heeft op alles wat je doet in het leven (Deij, 2018, p. 13). Het probleem wordt als een probleem ervaren omdat op dit moment de signalerende partijen niet bekend zijn met TOS en de signalen daarvan.

2.1.3 Wanneer treedt het probleem op?

Hoogleraar Orthopedagogiek Knoors (in Efting, 2015) benoemt dat slechts 20% van de kinderen met TOS wordt gesignaleerd. In de gemeente Doetinchem waren er op 1 januari 2018, 9000 kinderen tussen de nul en vijf jaar (Allecijfers, 2019). Ervan uitgaande dat ten minste 7% van deze kinderen TOS heeft, zijn er 630 kinderen met TOS in de leeftijd van nul tot vijf jaar in Doetinchem. Dit zijn 126 Doetinchemse kinderen per leeftijdsjaar met TOS. Als slechts een vijfde deel hiervan wordt gezien, zou dit betekenen dat er slechts 25 van de 126 met TOS worden gezien en behandeld. Koninklijke Kentalis Doetinchem is in de gemeente Doetinchem de enige organisatie die behandeling biedt bij communicatieproblemen (Digitale sociale kaart, 2019). Hierdoor valt te stellen dat de overige 101 kinderen in deze leeftijdsperiode niet worden behandeld. Wanneer deze cijfers worden vergeleken met de vroegbehandeling van Koninklijke Kentalis Doetinchem, blijkt dat per kalenderjaar ongeveer 25 kinderen van drie jaar uit de gemeente Doetinchem vroegbehandeling ontvangen (S.

Niesen, persoonlijke communicatie, 11 maart 2019). Het lijkt hierdoor aannemelijk dat een groot gedeelte van de kinderen met TOS in de gemeente Doetinchem niet als zodanig gesignaleerd worden. Het probleem is dus actueel.

2.1.4 Waar doet het probleem zich voor en hoe is het ontstaan?

Omdat TOS niet zichtbaar is, wordt het ook wel een verborgen stoornis genoemd. Uit onderzoek is gebleken dat kinderen met TOS meer problemen ondervinden in de sociale interactie. In tegenstelling tot ASS en ADHD wordt in onderzoeken en in de praktijk weinig gesproken over TOS. Een reden hiervoor kan zijn, de mate waarin ouders van kinderen met de stoornis lobbyen voor erkenning en financiering. Dit is met name opvallend bij ASS. Hier leveren ouders een actieve bijdrage aan het doen van onderzoek en laten zij zich horen bij de overheid. Dit is bij TOS niet het geval. Dit komt omdat TOS vaak bij meerdere mensen in de familie voorkomt. Veel ouders hebben zelf ook taalproblemen wat zich uit in dat zij niet weten hoe zij de uitdaging met de politiek en de wetenschap aan moeten gaan om meer bekendheid te krijgen of dit niet durven door hun eigen problemen met taal (Conti-Ramsden, Bishop, Clark, Norbury, & Snowling, 2014, pp. 2-3).

Het is een probleem dat bij meerdere locaties van Koninklijke Kentalis speelt. Dit onderzoek wordt specifiek gericht op de vroegbehandeling van locatie Doetinchem. Medewerkers geven aan dat zij ervaren dat kinderen te laat worden aangemeld voor de vroegbehandeling van Koninklijke Kentalis. Tijdens het geven van voorlichting aan kinderopvangorganisaties en peuterspeelzalen hoort Koninklijke Kentalis regelmatig dat leidsters en coördinatoren aangeven de term TOS niet te kennen en/of nog niet eerder van Koninklijke Kentalis te hebben gehoord. Volgens S. Niesen (persoonlijke communicatie, 7 maart 2019) baart dit Koninklijke Kentalis grote zorgen: hoe kan een stoornis die 7% van de bevolking treft zo onbekend zijn?

Gezien mbo'ers de belangrijkste personen zijn in het signaleren van een TOS op de werkvloer, is hier met collega's en stagiaires op de behandelgroepen over gesproken. Hieruit concludeerde de medewerkers van Koninklijke Kentalis onlangs dat het onderwerp TOS niet of nauwelijks ter sprake is gekomen in het onderwijscurriculum bij zowel de mbo- als hbo- opleidingen in dit werkveld. Het probleem van te weinig kennis ontstaat mogelijk binnen het onderwijs van beroepsprofessionals. Als er in het onderwijzen van beroepsprofessionals meer aandacht zou worden besteed aan de (afwijkende) taalontwikkeling, kan er wellicht tijdig gesignaleerd worden. Hiermee zou het een probleem

van het middelbaar beroepsonderwijs kunnen zijn wat zijn doorwerking heeft op de kinderen en de vroegbehandeling van Koninklijke Kentalis.

2.1.5 Aanvullende informatie

Voor Koninklijke Kentalis is het van belang dat TOS meer bekendheid krijgt bij de signalerende partijen, zowel bij het jonge kind als bij het oudere kind. Koninklijke Kentalis investeert in kennisoverdracht en voorlichting rondom TOS. Een deel van activiteiten die onder voorlichting en kennisoverdracht vallen, wordt vanuit een subsidieregeling van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) gefinancierd (Bloem & Houdijk, 2014, p.1-2). De medewerkers van Koninklijke Kentalis zijn een "visitekaartje" en kunnen reageren op vragen die er in de professionele- of persoonlijke omgeving naar voren komen over TOS en de rol van Koninklijke Kentalis daarin. Daarnaast is het mogelijk dat de medewerkers van Koninklijke Kentalis cursussen en uitleg geven aan partijen die een belangrijke signalerende functie hebben, zoals bijvoorbeeld kinderdagverblijven en consultatiebureaus. Daarbij wordt dankbaar gebruik gemaakt van de subsidieregeling van VWS (S.Niesen, persoonlijke communicatie, 7 maart 2019). Plieger & Heijden (2015) benoemen dat de focus ligt op het bieden van behandeling aan jonge kinderen met TOS, omdat Koninklijke Kentalis daar een belangrijke opdracht wil vervullen. Er zijn nog te veel jonge kinderen bij wie TOS niet onderkend wordt, dan wel dat ouders het aanbod voor hun kind niet weten te vinden. Daarom is deze subsidie van belang (p. 3). Koninklijke Kentalis verzorgt ook symposia en workshops, heeft veel contacten met andere zorginstellingen en sluit regelmatig aan bij een overleg met het brede netwerk rondom bijvoorbeeld een school. Het geven van voorlichting en overdragen van kennis is een omvangrijke opdracht gezien in de gemeente Doetinchem alleen al méér dan 150 kinderopvangvoorzieningen en peuterspeelzalen zijn. Iedere gemeente heeft tevens wijkteams en eigen voorzieningen voor het jonge kind. Een grote regio als de Achterhoek (met 11 gemeenten) in zijn volledigheid voorzien van voorlichting is een complexe, tijd intensieve opgave. Echter is deze taak van groot belang gezien middelbaarberoepsprofessionals de belangrijkste personen zijn in het signaleren van een TOS (S. Niesen, persoonlijke communicatie, 7 maart 2019).

Wenselijk zou zijn dat zij deze kennis vergaren in hun opleiding. Als er wordt gekeken naar het curriculum van school Y. kan het volgende hierover gezegd worden.

In het bestaande curriculum van de opleiding Onderwijsassistent (bron) pedagogisch medewerker (bron) en gespecialiseerd pedagogisch medewerker (bron) van school Y. wordt de afwijkende taalontwikkeling niet expliciet benoemd. Wel wordt er benoemd dat er in leerjaar één en twee vier periodes stilgestaan wordt bij het begeleiden van kinderen bij hun

ontwikkeling. In leerjaar drie is dit alleen nog in periode één, twee en drie. Dit omdat periode vier een examen gedeelte is. Een docent van de opleiding Onderwijsassistent benoemt dat er in het tweede leerjaar stil wordt gestaan bij de afwijkende taalontwikkeling (mevr. z. persoonlijke communicatie, 17 april 2019). Bij de opleidingen pedagogische werk en gespecialiseerd pedagogisch werk benoemt één docent dat er gedurende één periode van tien weken les wordt gegeven over de taalontwikkeling. Zij noemt dat de stoornissen hierin te weinig aan bod komen (mevr. c. persoonlijke communicatie, 27 maart 2019).

Het bovengenoemde probleem is oplosbaar, maar vergt tijd en aandacht. Hierin zal geïnvesteerd moeten worden. Wanneer er meer bekendheid komt over TOS, zal er in de toekomst eerder en sneller gesignaleerd kunnen worden.

2.2 Analyse van het probleem in de literatuur

Om het probleem vanuit de literatuur te beschrijven, zal er in eerste instantie gekeken worden naar wat taal en communicatie inhoudt. Er zal ook worden gekeken naar de neurologische kant van taal. Hierop volgend zal er worden uitgelegd hoe taal wordt verworven. Aansluitend zal worden beschreven wat TOS is en zullen de verschillen tussen TOS en een taalachterstand worden toegelicht. Gezien taalproductie en taalbegrip beiden onderdeel zijn van TOS worden deze begrippen toegelicht. Vervolgens zal er internationaal gekeken worden naar de bekendheid van TOS om de verschillen tussen Nederland en het buitenland te analyseren. Het belang van vroegtijdig signaleren en de gevolgen van een onbehandelde TOS zullen beschreven worden. Om een TOS vroegtijdig te behandelen kunnen kinderen naar de vroegbehandeling van Koninklijke Kentalis komen. Er zal worden uitgelegd wat de vroegbehandeling is en wat deze doet. Tot slot zal er worden beschreven wat Koninklijke Kentalis doet aan kennisoverdracht en voorlichting om inzicht te krijgen in hoe dit onderwerp zich manifesteert.

2.2.1 Wat is taal en wat is communicatie?

Smit (2009) definieert taal als middel waarmee mensen samenwerken en waarmee men gedachten en gevoelens aan anderen kenbaar maakt (p. 292). Taal is een systeem van klanken en tekens. Volgens bepaalde regels worden deze klanken en tekens met elkaar verbonden tot één geheel. Hierdoor ontstaat de mogelijkheid tot communiceren (Deij, 2018, p. 13). Communicatie wordt gedefinieerd als actief en bewust kennis en/ of informatie overdragen (Van den Dungen, 2007, p. 111). Communicatie overstijgt het systeem van klanken en tekens en omvat bijvoorbeeld ook gebaren, gedrag, voorwerpen, pictogrammen, mimiek en lichaamshouding (Oskam, 2017). Mensen maken gebruik van (complexe) communicatie om hun wensen en behoeften kenbaar te maken, sociale relaties aan te gaan en te kunnen participeren in de samenleving. Sterke communicatieve vaardigheden dragen bij aan de menselijke kwaliteit van leven (Light & McNaughton, 2014, p. 2).

2.2.2. De neurologische kant van taal

Er wordt al vele jaren onderzoek gedaan naar hoe het proces van normale taalontwikkeling verloopt. Er is bijvoorbeeld in kaart gebracht welke onderdelen van de hersenen zorgen voor het begrijpen en produceren van taal en welke hersenhelften actief worden wanneer er een beroep wordt gedaan op (bijvoorbeeld) de taalfuncties (Deij, 2018, p. 15). Het onderzoek naar de herkomst en oorzaak van een verstoorde taalontwikkeling is echter minder vergevorderd en heeft nog vele vragen te beantwoorden (Webster & Shevell, 2004, p. 477).

Wanneer een kind TOS heeft, heeft het kind een neurocognitieve ontwikkelingsstoornis in het verwerven van taal (Isarin, 2016, 2). De taalontwikkeling verloopt bij deze kinderen zowel vertraagd als verstoord ten opzichte van normaal ontwikkelende kinderen, waardoor zij beperkingen hebben in de taal en communicatie. De problemen die kinderen met TOS op dit gebied ondervinden zijn groter dan de problemen die ze ervaren op eventuele andere (niet-talige) domeinen (Webster & Shevell, 2004, p. 472).

Er is bekend dat er een genetische basis is voor TOS (Gerrits, 2015, p. 1). Daarnaast geeft onderzoek reden om aan te nemen dat er bij kinderen met TOS sprake is van diverse neurologische afwijkingen. Deze afwijkingen hebben o.a. invloed op motorische controle en het verwerken van taal, cognitie, werkgeheugen en aandacht. Het gebruiken, verwerken en begrijpen van taal bij kinderen met TOS verloopt hierdoor sterk verschillend ten opzichte van kinderen met een normale taalontwikkeling (Hodge et al., 2010).

Er is daarnaast een grote diversiteit in de uitingvormen, aard en ernst van TOS bij verschillende kinderen (Deij, 2018, p. 16). Het is daardoor mogelijk dat er ook een grote biologische diversiteit onder TOS ligt (Webster & Shevell, 2004, p. 473).

2.2.3 Taalverwerving

Het verwerven en ontwikkelen van taal en spraak is een complex proces dat van vele factoren afhankelijk is. Hoewel mensen een aangeboren aanleg hebben om taal te leren, is taal een sociaal construct waarvan de ontwikkeling alleen mogelijk is in een menselijke context (Vrsaljko & Paleka, 2018). De eerste (zeven) levensjaren van een kind zijn cruciaal om taal te leren begrijpen en spreken. Literatuur spreekt daarom over de *critical period hypothesis*, de hypothese dat er een kritieke periode is om taal te leren (Deij, 2018, p. 14). Een kritieke periode is een specifieke periode in de ontwikkeling waarin een bepaalde gebeurtenis de grootste consequenties heeft (Feldman, 2013, p. 13). De kritieke periode van taal houdt in dat tussen het tweede en zevende levensjaar het aanleren van taal de grootste consequenties heeft. In deze eerste levensjaren leert een kind tevens de verschillende sociale regels en voorwaarden die verbonden zijn aan taal, zoals het maken van oogcontact, toepassen van beurtgedrag en afstemmen op de luisteraar (Deij, 2018, p. 15).

Om taal te leren beheersen, moet er sprake zijn van een dynamische interactie tussen het zich ontwikkelende brein en de omgeving van een kind (Webster & Shevell, 2004). Deij (2018) benoemt dat de omgeving de taalontwikkeling kan bevorderen door een kind een taalrijke omgeving te bieden waarin regelmatig gesprekjes worden gevoerd met het kind, het taalaanbod wordt afgestemd op zijn taalniveau enzovoorts (pp. 14-15). De omgeving kan

echter ook een belemmerende invloed hebben op de taalontwikkeling van een kind wanneer er bijvoorbeeld weinig wordt voorgelezen (Payne, Whitehurst & Angell, 1994, p. 428), ouders minder goed kunnen zorgen voor hun kinderen (Stein et al., 2008) of er sprake is van gebrekkige voeding, mishandeling of verwaarlozing (Deij, 2018, p. 15). Hoewel de omgeving de taalontwikkeling van een kind kan bevorderen of belemmeren, is de omgeving niet verantwoordelijk voor het ontstaan van een TOS.

2.2.4 Een taalontwikkelingsstoornis

TOS is een neurocognitieve ontwikkelingsstoornis in het verwerven van taal. Kinderen met TOS horen goed en hebben een normale intelligentie maar leren laat praten. De taalachterstand van kinderen met TOS kan niet volledig worden ingehaald. Uit onderzoek is gebleken dat er bij TOS een complex samenspel is tussen de taalontwikkeling en de neurocognitieve ontwikkeling (Isarin, 2016, pp.1-3).

Kinderen met TOS hebben moeite zich te uiten en kunnen anderen moeilijk begrijpen. Ze kunnen vaak hun eigen gedrag en communicatie niet afstemmen op anderen. Ze zijn vaak minder weerbaar en nemen weinig ruimte in, ze zijn stil en meegaand waardoor het bijna niet opvalt dat ze er zijn. Deze kinderen kunnen tevens erg aanwezig zijn op de momenten dat ze exploderen uit frustratie en opgekropte, onbegrepen emotie. Om communicatieve competenties aan te leren hebben kinderen met TOS meer oefening nodig dan andere kinderen (Koninklijke Kentalis, 2016, p. 17).

De verstoorde neurologische ontwikkeling heeft grote gevolgen voor de sociale, gedragsmatige en schoolse ontwikkeling van kinderen met TOS (Tomblin et al., 1997). Koninklijke Kentalis (2016) omschrijft kinderen met TOS als kinderen die moeite hebben om zich te uiten en anderen te begrijpen. Het lukt hen vaak niet hun eigen gedrag en communicatie af te stemmen op anderen.

Ze zijn vaak minder weerbaar en nemen weinig ruimte in. Er kan sprake zijn van frustratie en opgekropte, onbegrepen emotie. Om communicatieve competenties te leren hebben kinderen met een TOS meer oefening nodig dan andere kinderen (p. 17). Naast deze problemen is er regelmatig sprake van bijkomende problematiek, zoals ADHD, ASS en dyslexie (Deij, 2018, p. 17). Echter vraagt dyslexie een andere behandeling dan TOS (Deij, 2018, p. 326).

Deij (2018) schrijft dat TOS niet herkenbaar is aan de buitenkant. Dit maakt dat veel mensen (waaronder beroepsprofessionals) een beperking zoals TOS verkeerd interpreteren of onderschatten. TOS lijkt hierdoor erg zeldzaam (p. 8).

2.2.5 Taalachterstand versus taalontwikkelingsstoornis

Er wordt gesproken over een taalachterstand ofwel een vertraagde spraak- en taalontwikkeling wanneer een kind alleen op spraak- taalgebied minder vaardigheden beheerst dan te verwachten is op basis van de (kalender) leeftijd. Oorzaken van taalachterstanden kunnen liggen in weinig taal uit de omgeving kunnen opnemen of andere omgevingsfactoren zoals omschreven in paragraaf 2.2.3. Wanneer een kind een andere taal leert dan de moedertaal, zal hij altijd een taalachterstand hebben (Deij, 2018, pp. 16-17). Meestal wordt deze achterstand rond vier á vijf jarige leeftijd vanzelf of met hulp ingehaald (Isarin, 2016, p. 2).

Iemand met TOS vertoont in de taalontwikkeling kenmerken die duidelijk anders zijn dan bij leeftijdsgenoten. Een kind met TOS vindt het bijvoorbeeld moeilijk om woorden te leren of maakt grammaticaal incorrecte of korte zinnen (Deij, 2018, pp. 16-17).

Deij (2018) geeft een voorbeeld:

Geen TOS, jongen 8 jaar:

Gisteren hebben we carnaval gevierd op school. Ik was als boef verkleed en mijn vrienden als politie. Ze gingen me dus allemaal vangen, dat vond ik wel grappig. Vorig jaar deden we dat ook. 's Middags gingen we spelletjes doen, koekhappen enzo. Nu heb ik vakantie.

Wel TOS, jongen 8 jaar:

Carnaval hebben wij ook. Ik was cowboy. We gaan niet schieten nee. Ik heb thuis wel geweer. Met die dingen, dat knalt. Hoe heet die pistool ook alweer. Klappers, ken je dat? Dat mag niet op school (p. 17).

2.2.6 Het belang van vroegtijdig signaleren

Hoogleraar orthopedagogiek Knoors en hoogleraar logopediewetenschap Gerrits (in Effting, 2015) stellen vast dat kinderen met TOS vaak niet of te laat gesignaleerd worden. Het heeft grote gevolgen voor de rest van hun leven terwijl de stoornis relatief vaak voorkomt. Artsen denken soms onterecht dat deze ernstige spraak en taalproblemen vanzelf wel overgaan.

Volgens Van Kollenburg (in Weijs, 2016) kan het belang van vroegtijdige signalering en behandeling niet genoeg benadrukt worden. Wanneer er vroegtijdig gesignaleerd en behandeld wordt, kan een kind snel en adequaat geholpen worden. Bijkomende problemen kunnen daarbij worden voorkomen. Het consultatiebureau werkt met het van Wiechenonderzoek. Het NJi (z.d.) zegt dat het een hulpmiddel is om op systematische wijze de ontwikkeling van baby's, peuters en kleuters in kaart te brengen.

Het onderzoek vindt plaats op het consultatiebureau. De items zijn gericht op de grove en fijne motoriek, adaptatie, taalontwikkeling, sociaal gedrag en persoonlijkheid. Hiermee wordt de taalontwikkeling meerdere malen gescreend. Op het moment dat de screening heeft plaatsgevonden, ligt de verantwoordelijkheid bij ouders om verdere vervolgstappen te ondernemen. Hierin kan het consultatiebureau ondersteunend zijn. Doorverwijzing naar een peuterspeelzaal of VVE is de eerste stap die ondernomen kan worden (NCJ, z.d.)

Diepenveen (2019) benoemt dat het herkennen van TOS in een eerder stadium kan leiden tot vroege en adequate interventie en ouders kan helpen begrijpen wat er aan de hand is met hun kind (p. 27).

Vanuit de Verenigde Staten is de RALLI (Raising Awareness of Language Learning Impairments) campagne opgestart. Het doel van deze campagne is om de bekendheid van TOS te vergroten en het belang van vroegtijdig signaleren te promoten. Door middel van deze campagne is er geld opgehaald om onderzoek te doen naar de bekendheid en signalering van TOS (Conti-Ramsden, Bishop, Clark, Norbury & Snowling, 2014, p. 3).

In Nederland is er een praktijkgericht onderzoek gestart vanuit vragen van leraren over TOS. Het Expertisecentrum Nederlands (z.d.) heeft in samenwerking met Koninklijke Kentalis, Koninklijke Aurisgroep, de Radboud Universiteit en tien Primair Onderwijs scholen een ontwerpgericht onderzoek gedaan. Aanleiding voor dit onderzoek was dat bij leraren in het regulier onderwijs kennis over - en expertise rondom TOS ontbreekt. Het project 'TOS in beeld' heeft hierom de nadruk gelegd op het verspreiden van kennis en borgen van expertise over TOS. Doel van dit onderzoek is het tegemoet komen aan de informatiebehoefte over TOS bij leerkrachten (Expertisecentrum Nederlands, z.d.).

Vanuit Koninklijke Kentalis is een campagne gestart om meer bekendheid rondom TOS te creëren. Voor deze campagne doen jongeren op verschillende manieren hun verhaal via posters, filmpjes en artikelen (Koninklijke Kentalis, z.d.-b). Daarnaast organiseren

verschillende locaties van Koninklijke Kentalis evenementen om TOS meer bekendheid te geven (Koninklijke Kentalis, z.d.-c).

Waar in de Verenigde Staten door middel van de campagne meer geld is opgehaald om onderzoek te doen naar de bekendheid en signalering van TOS, mist dit in Nederland nog. Uit bovenstaand concluderend kan gezegd worden dat in Nederland vanuit verschillende expertisecentra aandacht wordt besteed aan de bekendheid van TOS. Gerrits (2015) benoemt dat er in Nederland door de onbekendheid weinig wetenschappelijk onderzoek naar de oorzaak en gevolg van de stoornis en naar innovatie van diagnostiek en behandeling is uitgevoerd (p. 3).

2.2.7 Gevolgen van een onbehandelde taalontwikkelingsstoornis

Wanneer TOS niet wordt gesignaleerd en niet wordt behandeld kan dat gevolgen hebben voor het verdere leven van het kind. TOS heeft een negatief effect op het leven van het kind, op het gebied van de sociaal-emotionele ontwikkeling, de leerontwikkeling en de gedragsontwikkeling van het kind. Een kind met TOS kan minder goed participeren met leeftijdsgenoten, heeft minder vriendschappen en wordt vaker gepest. Uit onderzoek is gebleken dat 40% van de kinderen met TOS, problemen laat zien met betrekking tot teruggetrokken gedrag, agressief gedrag en denkproblemen (NJI, 2014, p. 6). Omdat taal een cruciale rol speelt in de cognitieve ontwikkeling, bestaat er risico dat kinderen met TOS een achterstand oplopen in het ontwikkelen van hun intellectuele vermogens en schoolse vaardigheden.

Het begrijpen van schriftelijke en mondelinge taal is moeilijk (Isarin, 2016, p. 59). Bij 50% van de kinderen met TOS is lezen lastig. Alle kinderen met TOS hebben problemen op het gebied van begrijpend lezen. Daarnaast hebben kinderen met TOS een vertraagde Theory Of Mind (TOM) ontwikkeling. Dit houdt in dat zij zich moeilijker kunnen verplaatsen in een ander of dat ze iets minder goed kunnen interpreteren vanuit iemand anders perspectief. Dit heeft tot gevolg dat ze minder adequaat reageren in sociale situaties. Wanneer deze kinderen volwassen zijn ervaren ze nog steeds problemen in de sociale interactie. Mensen met TOS lopen een groter risico om gepest te worden, zijn vaker depressief of angstig, zijn vaker werkloos of doen ongeschoold werk. Ze wonen vaak lang bij hun ouders of in een beschermde woonvorm en hebben minder sociale contacten en vrienden. Over het algemeen wordt er van uit gegaan dat deze problemen komen door de spraak-taalontwikkeling en de problemen in de emotionele ontwikkeling die daarmee samenhangen (NJI, 2014, p. 6).

2.2.8 Vroegbehandeling

Onder zorg wordt binnen Koninklijke Kentalis de vroegbehandeling verstaan. Het NJi (2014) benoemt als doel van de vroegbehandeling: De achterstand in de spraak- taalontwikkeling van kinderen met TOS wordt ingelopen, de communicatieve nood vermindert en het kind wordt communicatief zelfredzamer. Hierdoor wordt de spraak- taalontwikkeling in balans gebracht met andere ontwikkelingsgebieden van het kind. De aanpak wordt multidisciplinair gedaan, hierbij zijn diagnostiek en een pedagogisch klimaat van belang. Daarnaast wordt gebruik gemaakt van ouderparticipatie en logopedische begeleiding. Na afronding van de behandeling vindt er een overdracht plaats naar onderwijs en andere vormen van hulpverlening of logopedie (p. 4).

Als er gesproken wordt over het pedagogisch klimaat binnen de vroegbehandeling, wordt er gesproken over de bewust gecreëerde en aanwezige omgevingsfactoren die van invloed zijn op het welbevinden van het kind. Hierdoor kan het kind zich optimaal ontwikkelen. Bij het stimuleren van de ontwikkeling van kinderen met TOS is het van doorslaggevend belang dat er wordt gekeken naar de sociaal communicatieve factoren. Taalaanbod is een onderdeel van het pedagogisch klimaat. Onder het taalaanbod worden alle verschillende middelen verstaan die worden gebruikt om de communicatie met het kind te optimaliseren. Hierbij valt te denken aan: ondersteunende gebaren, mimiek, kijken/gelaatgerichtheid, lichaamstaal, afbeeldingen, foto's en pictogrammen (NJi, 2014, p. 14).

De methodiek van de behandelgroepen voor TOS richt zich op de volgende aspecten: de taalontwikkeling van het kind, de sociale- emotionele ontwikkeling, cognitieve ontwikkeling, de transfer naar de thuissituatie en het begeleiden van ouders (NJi, 2014, p.22).

2.2.9 Kennisoverdracht en voorlichting

Onderstaande alinea is gebaseerd op pagina 1 van het document Voorlichting en kennisoverdracht vanuit Koninklijke Kentalis Zorg (Bloem & Houdijk, 2014).

Koninklijke Kentalis heeft een expertiserol in de zorg aan mensen met communicatieve en/of auditieve beperkingen. Zij vinden het belangrijk dat niet alleen cliënten van Koninklijke Kentalis profiteren van hun specifieke kennis en producten. Mensen met auditieve en/of communicatieve beperkingen die elders zorg ontvangen moeten ook van de kennis van Koninklijke Kentalis kunnen profiteren.

De definitie van kennisoverdracht en voorlichting vanuit Koninklijke Kentalis luidt als volgt: De ontwikkelingen in de maatschappij vragen dat Koninklijke Kentalis zijn expertise en kennis waar nodig en waar mogelijk dichtbij de cliënt brengt. Het doel hiervan is door middel van voorlichting en kennisoverdracht naar andere partners ervoor te zorgen dat mensen met een auditieve en/of communicatieve beperking minder specialistische voorzieningen nodig hebben en in hun eigen omgeving kunnen worden geholpen.

Koninklijke Kentalis wil dat de lokale professionals rondom de cliënt over de juiste informatie beschikken om een auditieve en/of communicatieve beperking te herkennen, de gevolgen kunnen inschatten en weten hoe zij in hun handelen kunnen omgaan met de beperking van de cliënt.

Daarom is het van belang dat de cliënten de zorg en ondersteuning ontvangen die voor hen het beste is. Dat betekent dat de ontbrekende kennis ontwikkeld of aangevuld moet worden. Koninklijke Kentalis wil hiermee bijdragen aan preventie van TOS. Om de bekendheid met TOS en/of toegang tot de juiste behandeling te optimaliseren is het van belang dat Koninklijke Kentalis contact heeft met verwijzers, met het netwerk in de wijk en het dagelijkse (zorg)netwerk. Hiervoor is het noodzakelijk dat Koninklijke Kentalis zich optimaal inzet voor voorlichting en kennisoverdracht.

2.3 Conclusie van het probleem uit de praktijk en de literatuur

Bovenstaand in ogenschouw nemend kan geconcludeerd worden dat TOS niet wordt gezien door - en in de maatschappij.

Kijkend naar het probleem in de praktijk valt te concluderen dat TOS een onbekende en onbegrepen handicap is. Dit is zorgelijk omdat de kritische periode van taal vanaf het tweede tot het zevende levensjaar in volle gang is. Er valt te stellen dat TOS te laat wordt gesignaleerd wat grote gevolgen heeft voor het verder leven van het kind. Gezien maar 20% van alle kinderen met TOS behandeld wordt, is er nog een grote groep kinderen die zinvolle behandeling misloopt.

Kijkend naar de literatuur benadrukken verschillende hoogleraren het belang van vroegtijdige signalering en behandeling van kinderen met TOS. Wanneer TOS niet behandeld wordt, heeft het grote gevolgen voor de rest van het leven van het kind. In de Verenigde Staten is er onderzoek gedaan en is er een campagne voor de bekendheid van TOS opgestart. Hieruit komt naar voren dat onderzoek naar de taalontwikkeling minder

financiering krijgt wat leidt tot minder publicaties. Koninklijke Kentalis heeft een expertiserol in het overbrengen van kennis en het geven van voorlichting. Desondanks is er nog weinig bekendheid rondom TOS, zo ook in het middelbaar beroepsonderwijs. Deze onbekendheid binnen de beroepsopleidingen zal centraal staan binnen dit onderzoek.

Koninklijke Kentalis merkt dat beroepsprofessionals weinig kennis hebben over de (afwijkende) taalontwikkeling en vraagt zich af of hier binnen het beroepsonderwijs voldoende aandacht aan wordt besteed. Dit omdat de kennis bij de (toekomstig) beroepsprofessionals belangrijk is gezien zij de belangrijkste personen zijn in het signaleren op de werkvloer. Kijkend naar het curriculum en gesprekken met docenten van de mbo-opleidingen Kinderopvang en Onderwijsassistent van school Y., valt te zeggen dat er weinig tot geen aandacht wordt besteed aan de afwijkende taalontwikkeling. Gezien Koninklijke Kentalis een expertiserol heeft in voorlichting en kennisoverdracht en hier ook subsidie voor krijgt vanuit de VWS zou een samenwerking hierin een optie kunnen zijn. De vraag van Koninklijke Kentalis is dan ook om te onderzoeken welke bijdrage zij kunnen leveren aan de kwaliteit van kennis over TOS bij beroepsprofessionals in opleiding.

2.4 Probleemstelling

2.4.1 Onderzoeksdoel

Het doel van het onderzoek is inzicht krijgen in de kennis over TOS bij beroepsprofessionals in opleiding² die komen te werken met het jonge kind³ in de regio Veluwe⁴ om vanuit Koninklijke Kentalis de kwaliteit van deze kennis te waarborgen, zodat TOS kan worden gesignaleerd.

2.4.2 Hoofdvraag

Op welke wijze kan Koninklijke Kentalis Doetinchem een bijdrage leveren aan de kwaliteit van kennis over TOS bij jonge kinderen voor de beroepsprofessionals in opleiding?

2.4.3 Deelvragen

1. In welke mate hebben de studenten van de opleiding Kinderopvang en Onderwijsassistent niveau 3 en 4, kennis van TOS dankzij het curriculum van hun huidige opleiding?
2. Welke kennis hebben de studenten van de opleiding Kinderopvang en Onderwijsassistent niveau 3 en 4 volgens medewerkers van Koninklijke Kentalis nodig om TOS te kunnen signaleren op de werkvloer?
3. In welke mate kunnen de studenten van de opleiding Kinderopvang en Onderwijsassistent niveau 3 en 4, dankzij het curriculum van hun huidige opleiding taalontwikkelingsproblematiek signaleren op de werkvloer?
 - A. In welke mate kunnen de beroepsprofessionals in opleiding kinderen met taalontwikkelingsproblematiek verwijzen naar Koninklijke Kentalis?
4. Aan welke specifieke en/of extra kennis over de taalontwikkeling hebben de studenten van de opleiding Kinderopvang en Onderwijsassistent niveau 3 en 4 behoefte?
5. Hoe ervaren medewerkers van Koninklijke Kentalis Doetinchem de invulling van de expertiserol in voorlichting en kennisoverdracht naar beroepsprofessionals (in opleiding)?

² Wanneer de term beroepsprofessionals in opleiding wordt gebruikt, worden de laatstejaars beroepsprofessionals van de mbo opleidingen Kinderopvang en Onderwijsassistent niveau 3 en 4 bedoeld.

³ Wanneer wordt gesproken over het jonge kind worden kinderen in de leeftijd van twee tot vijf jaar bedoeld.

⁴ Het onderzoek richt zich op regio Veluwe, met name op school Y.

2.4.4 Definiëring van de centrale begrippen uit de doel- en vraagstelling

- Het begrip 'kennis' wordt omschreven als 'weet hebben van iets'. Geenen (2014) vertelt dat theorie valt onder kennis. Met theorie is de werkelijkheid te begrijpen. Een definitie van theorie is: 'een logisch samenhangend geheel van veronderstellingen over de werkelijkheid, waarvan de geldigheid getoetst kan worden' (p. 26).
- Het begrip 'kwaliteit' wordt omschreven als de mate waarin het proces en het resultaat van een geleverd product of geleverde dienst voldoet aan de behoeften en verwachtingen van relevante belanghebbende in relatie tot de visie van de organisatie (Verhagen, 2011, p. 25).
- Het begrip 'signaleren' wordt omschreven als constateren (Van Dale, z.d.-a). Vanuit pedagogische vaktermen wordt signaleren omschreven als het opmerken van afwijkend gedrag. Eenvoudig gezegd wordt het afwijkende gedrag vergeleken met het normale gedrag. Hierbij wordt gelet op gedragsaspecten die afwijken (Kenniscentrum Kinder- en jeugdpsychiatrie, z.d.).
- Het begrip middelbaarberoepsprofessionals in opleiding wordt in dit onderzoek omschreven als de laatstejaars studenten binnen het middelbaar beroepsonderwijs (MBO).
- Het begrip 'waarborgen' wordt omschreven als instaan voor iets, garanderen. (Van Dale, z.d.-b).
- Het begrip 'curriculum' wordt omschreven als het onderwijsprogramma van de totale opleiding, letterlijk het verloop (Radboud Universiteit, z.d.).
- Het begrip 'kennisoverdracht' wordt omschreven als kennis die gedeeld wordt door het geven van voorlichting en door het overdragen van kennis aan professionals van andere organisaties (Plieger & Van der Heijden, 2015, p.2).
- Het begrip 'verwijzen' wordt omschreven als dat een hulpverlener een zorgvrager doorstuurt naar een andere hulpverlener (Encyclo, 2019).

Hoofdstuk 3: Methode van onderzoek

3.1 Onderzoeksbenadering

Dit onderzoek is een combinatie van kwantitatief en kwalitatief onderzoek. Een combinatie van deze methode wordt ook wel een mixed-methode aanpak genoemd (De Boer, 2006, Smeijsters et al., 2011 en Tashakorri & Teddlie, 2003, in Van der Donk & Van Lanen, 2015, p. 136) Volgens Verhagen (2008, in Van der Donk & Van Lanen, 2015) wordt er bij praktijkonderzoek vaak gebruik gemaakt van beide methoden, omdat de nadruk ligt op verbetering van de eigen beroepspraktijk (p.136). Binnen dit onderzoek staat een verbetering voor Koninklijke Kentalis Doetinchem centraal. Er is voor een combinatie van deze methodes gekozen om een duidelijk beeld te schetsen van het probleem. Hierin wordt er vanuit meerdere perspectieven naar het probleem gekeken.

In dit onderzoek wilden de onderzoekers meten in welke mate de beroepsprofessionals in opleiding kennis hebben omtrent TOS. Gezien dit een grote doelgroep is, is er voor gekozen om de kennis te meten middels een enquête. Met deze onderzoeksmethode hebben de onderzoekers bekeken hoe vaak en in welke mate iets voorkomt. Zij hebben gestreefd naar een zo groot mogelijk respons. Dit maakt het een kwantitatief onderzoek (Van der Donk & Van Lanen, 2015, p. 135).

Om het probleem te verhelderen, wilden de onderzoekers gedetailleerde informatie verkrijgen van de medewerkers van Koninklijke Kentalis Doetinchem. Hiervoor is gebruik gemaakt van individuele interviews. Bij deze interviews zijn de antwoorden een invulling van de respondent en niet vooraf bepaald, dit is gedaan door middel van open vragen. Dit maakt het een kwalitatieve methode (Van der Donk & Van Lanen, 2015, p. 136). Bij kwalitatief onderzoek worden geen grote aantallen respondenten betrokken (Boeije, 2016, p. 19).

3.2 Respondenten

Om een deel van de populatie voor dit onderzoek te bepalen zijn er een aantal inclusiecriteria opgesteld. Deze inclusiecriteria luiden als volgt:

- Beroepsprofessionals die nog in opleiding zijn
- Beroepsprofessionals die komen te werken met het jonge kind
- Beroepsprofessionals die studeren in de regio Veluwe
- Beroepsprofessionals die in het laatste jaar van hun opleiding zitten.

Om respondenten te vinden die aan deze inclusiecriteria voldeden werd er onderzoek gedaan op één mbo-school (school Y.) Op deze school werd onderzoek gedaan onder de studenten die in het laatste leerjaar zitten van de opleidingen Kinderopvang en Onderwijsassistent. De respondenten zijn zowel mannelijk als vrouwelijk, veelal tussen de 18 en 33 jaar en kunnen allemaal gaan werken met het jonge kind. Er zijn in totaal drie klassen bevraagd met een totaal van 36 respondenten. De onderzoekers wilden door middel van deze bevraging bij de respondenten informatie over de kennis van de normale en afwijkende taalontwikkeling (TOS) en de bekendheid van TOS verkrijgen.

Daarnaast zijn de docenten die lesgeven aan de eerder benoemde studenten van belang voor dit onderzoek. Voor de docenten zijn de volgende inclusiecriteria opgesteld:

- Docenten die lesgeven aan de beroepsprofessionals in opleiding.
- Docenten die lesgeven over de ontwikkeling van het jonge kind.

Om respondenten te vinden die voldeden aan deze inclusiecriteria werd onderzoek gedaan op school Y. Op deze school is gekeken naar de docenten die lesgeven aan de professionals in opleiding. Gezien de taal een ontwikkelingsgebied is van het kind is het van belang dat de docenten die bevraagd worden hier les over geven. De docenten verschillen qua leeftijd. Er is bewust gekozen om docenten van verschillende opleidingen en niveaus te bevragen om zo eventuele verschillen duidelijk te kunnen maken. De docenten zijn bevraagd middels een persoonlijk gesprek. Er is gekozen om dit gesprek nauwelijks gestructureerd te voeren omdat op deze manier vrijheid is gegeven aan de respondent om hun verhaal te delen (Van der Donk & van Lanen, 2015, p. 196). De respondenten zijn individueel bevraagd zodat zij elkaar niet hebben kunnen beïnvloeden. Gezien er op school Y. twee docenten zijn die lessen ontwikkelen of - geven over taalontwikkeling zijn zij bevraagd.

Naast deze respondenten is het voor dit onderzoek ook van belang om een aantal medewerkers die werkzaam zijn bij de Koninklijke Kentalis Doetinchem te ondervragen. Voor deze respondenten zijn de volgende inclusiecriteria opgesteld.

- Werkzaam bij Koninklijke Kentalis Doetinchem op de vroegbehandeling.
- Respondenten vanuit minimaal drie verschillende functies.
- Ervaringen hebben met de desbetreffende doelgroep.

Om respondenten te vinden die aan deze inclusiecriteria voldoen is er gekeken naar alle medewerkers die werkzaam zijn binnen de vroegbehandeling van Koninklijke Kentalis Doetinchem en Velp. Er is gekozen om zeven verschillende personen te interviewen met verschillende functies om zo een duidelijk en oprecht beeld te krijgen vanuit verschillende perspectieven. Voor de functies logopedist en pedagogisch behandelaar is gekozen om twee personen te interviewen. Op deze manier kon er worden onderzocht of het probleem door de betreffende personeelsleden gedeeld wordt. Er is gekozen voor één persoon van functie K. Daarnaast is ervoor gekozen om één behandelcoördinator en één teamleider te bevragen omdat de andere personen in deze functies bijdragen aan het onderzoek en hierdoor geen objectief resultaat leveren. Bij het afnemen van de interviews is geen verzadiging opgetreden, dit maakt dat alle vooraf geselecteerde respondenten geïnterviewd zijn. Onderstaand een schema waarin de functie, leeftijdscategorie en aantal jaren werkervaring van de respondenten wordt beschreven. (Wegens privacy redenen is voor deze publicatie het schema aangepast.)

<i>Naam</i>	<i>Functie</i>	<i>Leeftijd</i>	<i>Aantal jaar werkervaring</i>
Respondent 1			
Respondent 2			
Respondent 3			
Respondent 4			
Respondent 5			
Respondent 6			
Respondent 7			

3.3 Procedure van onderzoek

Naar aanleiding van de uitkomsten van de probleemanalyse is er met de opdrachtgever overlegd. Hieruit is naar voren gekomen dat school Y. zou worden gevraagd om mee te werken aan dit onderzoek. De onderzoekers hebben in eerste instantie contact gelegd met de docenten. In dit eerste contact is het onderzoek uitgelegd. Hierin is gevraagd op welke manier de respondenten (studenten en docenten) deel zouden kunnen nemen aan het onderzoek. Dit om draagvlak te creëren bij de respondenten. Naar aanleiding van dit mailcontact is er een afspraak gemaakt om de respondenten te benaderen. De onderzoekers zijn naar de school gegaan om daar de respondenten te bevrage. Er zijn afspraken gemaakt om een enquête af te nemen bij de studenten en de docenten te bevrage middels een persoonlijk gesprek. Om zoveel mogelijk respons te krijgen, was het doel om tijdens een standaard lesuur op school de enquêtes af te nemen. Op deze manier is het meeste draagvlak gecreëerd.

De medewerkers van Koninklijke Kentalis zijn persoonlijk benaderd via de mail met de vraag of zij deel wilden nemen aan het onderzoek. Naar aanleiding van deze mail zijn er afspraken gemaakt om persoonlijk in gesprek te gaan en het interview af te nemen. Om draagvlak te creëren voor deze respondenten werd expliciet benoemd welke verbetering het oplevert voor de beroepspraktijk. De respondenten zijn allen individueel bevrage om betrouwbaarheid te garanderen.

3.4 Meetinstrumenten

Voor het onderzoek zijn verschillende meetinstrumenten gebruikt. Zo is er gebruik gemaakt van enquêtes en interviews.

Enquête:

Er is gekozen voor een enquête omdat de onderzoekers een grote groep respondenten wilde benaderen en een meetbaar resultaat wilde zien. Bij de enquête is gebruik gemaakt van gesloten vragen met voorgestructureerde antwoorden. Er is gebruik gemaakt van enkele keuzevragen, dit zijn vragen waarbij de persoon slechts één antwoord kan kiezen uit een aantal antwoordmogelijkheden. (Van der Donk & Van Lanen, 2015, pp. 203-206). In dit onderzoek is er gebruik gemaakt van een enquête op papier. Er is bewust gekozen om de enquête op papier uit te delen, zodat de enquêtes door alle respondenten direct retour gegeven konden worden. Via papier kon er meer draagvlak gecreëerd worden dan bij een digitale enquête, omdat er waargenomen kon worden dat de respondenten direct responsie gaven.

De enquêtes zijn gebruikt om de professionals in opleiding te bevragen. Met de enquêtes is gemeten wat hun kwaliteit van kennis is omtrent TOS. Door middel van gesloten vragen is de kennis meetbaar. Bij enkele vragen werd de optie gesteld om toelichting te geven om het antwoord te verduidelijken. Daarnaast werd er in de enquête gebruik gemaakt van filtervragen en een trechtervormige vragenreeks. De respondenten hadden hierbij de mogelijkheid vragen over te slaan die voor hen niet van toepassing waren. De enquête begon met een algemene vraag, daarna werden vragen gesteld om het onderwerp uit te diepen (Van der Donk & Van Lanen, 2015, p. 204). Vanuit de literatuur beschreven in hoofdstuk 2.2, zijn vragen opgesteld over de kennis die de beroepsprofessionals in opleiding zouden moeten bezitten om TOS te kunnen signaleren.

In de enquête werd gevraagd naar de kennis over TOS die de beroepsprofessionals in opleiding hebben opgedaan op school. Er werd specifiek gevraagd naar de kennis op school omdat er wordt onderzocht wat zij op school hebben geleerd en niet welke kennis zij hebben opgedaan tijdens praktijkervaringen. Bij enkele vragen werd om toelichting gevraagd om de kennis omtrent TOS te toetsen. De enquête begint met een aantal algemene vragen over de taalontwikkeling, gevolgd door meer specifieke vragen over de afwijkende taalontwikkeling en daarbij komende problematieken, om te eindigen met vragen over het handelen bij een afwijkende taalontwikkeling en Koninklijke Kentalis als organisatie. Na vraag vier is ervoor gekozen om de vragenlijst op te splitsen en de respondenten door te verwijzen naar de

volgende vraag op basis van hun antwoord op vraag vier. Dit is gedaan omdat de respondenten die bij vraag vier nee hebben ingevuld, logisch gezien geen antwoord kunnen geven op de opeenvolgende vragen tot en met vraag negen. De enquête is terug te vinden in bijlage 1.

Interview:

Binnen dit onderzoek is gekozen voor een gestructureerd interview. Een interview is een directe vorm van bevragen waarbij er een gesprek plaatsvindt met de respondent. Er is bewust gekozen om de respondenten individueel te bevragen om ervoor te zorgen dat de privacy van de respondenten gewaarborgd blijft en zij elkaar niet beïnvloeden in het geven van antwoorden (Van der Donk & Van Lanen, 2015, pp. 197-198). Het interview zal worden uitgewerkt in een interviewguide, deze is terug te vinden in bijlage 2.

Tijdens dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van een gestructureerd interview. Dit wordt gedaan omdat de informatie die er moet worden verkregen specifiek is. De onderzoekers wilde bij de medewerkers van Koninklijke Kentalis onderzoek doen naar hun meningen over de bekendheid van TOS in de maatschappij en hun ervaring van signalering door beroepsprofessionals. Met als doel een zo goed mogelijk beeld te krijgen van de huidige situatie binnen Koninklijke Kentalis.

Voor de interviews is gebruik gemaakt van een interviewleidraad, dit is een stappenplan dat richting geeft aan het interview. In deze leidraad wordt beschreven welke onderwerpen worden besproken en welke vragen er worden gesteld. Daarnaast zijn vooraf de begrippen vanuit de deelvragen uitgelegd. Er wordt beschreven wat het doel van het interview is en de opbouw en inhoud van het interview worden duidelijk. In deze leidraad is de aanleiding van het interview beschreven en is vermeld hoe de data van de interviews wordt vastgelegd. Daarnaast komen de anonimiteit en de afspraken hierover terug in de leidraad. Tot slot staat beschreven hoe de resultaten zullen worden teruggekoppeld (Van der Donk & Van Lanen 2015, p. 198).

Van der Donk & Van Lanen (2015) benoemen dat er bij het opstellen van vragen rekening kan worden gehouden met een ordening. Om het interview te ordenen zal er eerst worden gevraagd naar de oude situatie, vervolgens naar de huidige situatie en tot slot naar de gewenste situatie (p. 199). In het interview wordt er in eerste instantie gevraagd naar de ervaringen van de respondenten rondom het probleem. Vervolgens wordt er gevraagd naar de ervaringen van de respondenten rondom de kennis over TOS. Hierna wordt ingegaan op

de kenmerken van TOS die van belang zijn volgens de respondenten. Aansluitend wordt er gevraagd naar de wijze van kennisoverdracht vanuit Koninklijke Kentalis en hoe de medewerkers dit ervaren. Er is bewust gekozen voor deze opbouw van vragen om inzicht te krijgen in meerdere thema's en de meningen van de respondenten hierin. Bij een aantal vragen is ervoor gekozen om een stam te benoemen met daaronder een aantal subvragen. Dit is bewust gedaan om de meningen en ervaringen van de respondenten per onderdeel inzichtelijk te krijgen. Het interview is terug te vinden in bijlage 3.

3.5 Analyse

Van der Donk & Van Lanen (2015) vertellen dat een analyse erop gericht is om data op zo een manier te ordenen, samen te voegen en te verkleinen dat het belangrijkste deel van de data overblijft. Hiermee worden hoofd- en bijzaken onderscheiden. De fase van analyseren resulteert in een verzameling van relevante data en wordt gepresenteerd in de vorm van cijfers en/of tekst (p. 223).

3.5.1 Analyseren van enquêtes

Voor het analyseren van de enquête is gebruik gemaakt van het online platform Survio. Dit is een website waar online een enquête opgesteld kan worden, echter is door middel van deze website geen enquête opgesteld maar zijn via hier de uitslagen geanalyseerd. De vragen van de enquête zijn overgenomen in dit platform, waarbij de onderzoekers de antwoorden van de respondenten die op papier zijn ingevuld bij de desbetreffende vragen overgenomen hebben. Daarbij zijn de antwoorden per opleiding en niveau geanalyseerd, om het zo overzichtelijk te houden. Voor de enquête is zoals eerder benoemd gebruik gemaakt van enkelkeuze vragen. Tijdens het analyseren werd aangegeven hoeveel personen hebben gekozen voor een bepaalde keuzemogelijkheid. Deze data werd gepresenteerd in aantallen, maar kon omgezet worden in procenten. Deze percentages geven verhoudingen aan waardoor de totale percentages van de verschillende groepen ook konden worden vergeleken (Van der Donk & Van Lanen, 2015, p. 229).

Voor dit onderzoek zijn de resultaten weergegeven in staafdiagrammen. Op deze manier is er snel en makkelijk overzicht van de antwoorden en kunnen de antwoorden van de verschillende groepen en scholen gemakkelijk met elkaar vergeleken worden. Om tot een conclusie te komen van de uitslagen van de enquêtes is er gebruik gemaakt van staafdiagrammen die antwoord geven op de deelvragen. De onderzoekers zijn uitgegaan van het gewenste antwoord op de enquêtevragen. Zij zijn van mening dat wanneer 70% van de studenten de kennis bezit, deze kennis ruim voldoende wordt gedeeld vanuit het

curriculum. Wanneer meer dan 70% van de studenten het gewenste antwoord geeft op een vraag, zal dit worden aangeduid met een '+' teken. Gezien vraag drie en vraag tien kennisvragen zijn en de mogelijkheid bestaat dat studenten deze vraag juist beantwoorden door middel van gokken, is hierbij een berekening gemaakt omtrent de gokkans. Voor deze twee vragen moet meer dan 85% van de studenten het gewenste antwoord geven voor een '+' teken. Wanneer minder dan 50% van de studenten het gewenste antwoord geeft zal dit worden aangeduid met een '-' teken. Wanneer het aantal gewenste antwoorden tussen de 50% en 70% ligt zal dit worden aangeduid met een '+/-' teken. Deze uitslagen zijn geturfd en in een schema gezet. Zie hiervoor bijlage 7.7. Voor deze aantallen is gekozen omdat 50% van de studenten als gemiddeld wordt gezien en de kennis vanuit het curriculum pas voldoende is wanneer meer dan de helft van de studenten deze bezit. De onderzoekers stellen dat de kwaliteit van kennis bij de beroepsprofessionals in opleiding voldoende is als er zeven of meer '+' tekens uitkomen.

3.5.2 Analyseren van interviews

Onderstaande is gebaseerd op hoofdstuk 6 en 7 uit *Praktijkonderzoek in Zorg en Welzijn* (Van der Donk & Van Lanen, 2015), waarin het verzamelen, het analyseren en concluderen van data wordt besproken.

Voor het analyseren van de interviews is gebruik gemaakt van eenduidige dataverzameling. Wanneer de vraagstelling niet eenduidig is, kan de verzamelde data niet worden vergeleken. Om dit te voorkomen hebben de groepen respondenten allemaal dezelfde vragen gekregen waardoor er eenduidig kon worden geanalyseerd. De interviews zijn allemaal, met toestemming, opgenomen met een telefoon en later getranscribeerd en gecodeerd. Transcriberen wil zeggen: het volledig uitwerken van een gesprek. Wanneer minder gestructureerde data verzamelt wordt, levert dit vaak veel tekst op. Door de tekst te coderen wordt overzichtelijk wat de belangrijke punten zijn. Bij coderen worden tekstfragmenten verdeeld in categorieën. In dit onderzoek is gebruik gemaakt van thematisch coderen, dat betekent dat er vooraf codes zijn opgesteld aan de hand van de literatuurstudie. Daarna is door middel van het codeerformat in Excel per categorie beschreven; wat wordt er gezegd, wie zegt het en hoe wordt het gezegd.

3.6 Betrouwbaarheid en validiteit

Wanneer het onderzoek herhaald zal worden en het dezelfde onderzoeksresultaten oplevert, kan er gesproken worden over een betrouwbaar onderzoek. Echter wanneer er onderzoek

wordt verricht met een grote groep respondenten is het nauwelijks mogelijk en haalbaar om het onderzoek op dezelfde wijze te herhalen (Van der Donk & Van Lanen, 2015, pp. 45-46). Volgens Van der Donk & Van Lanen (2015) is validiteit zeggen dat datgene onderzocht wordt waarvan gezegd is dat het onderzocht zou worden (p. 42). Voorafgaand aan het onderzoek is er een gesprek geweest met de opdrachtgever om het probleem helder te krijgen, vanuit daar is het onderzoek begonnen. Om de validiteit van het onderzoek te vergroten, zijn de vragen voor het interview en de enquête opgesteld aan de hand van de hoofd- en deelvragen van het onderzoek. Voor dit onderzoek zijn de onderzoeksinstrumenten op dezelfde wijze gehanteerd.

De enquêtes zijn vooraf opgesteld en op dezelfde wijze afgenomen bij de verschillende klassen om de betrouwbaarheid en validiteit te vergroten. De interviews zijn door de onderzoekers samen afgenomen. Om de betrouwbaarheid en validiteit te vergroten zijn de interviews opgenomen, getranscribeerd en gecodeerd.

Binnen het onderzoek wordt er vooral aandacht besteed aan resultaatvaliditeit. Hieronder wordt verstaan; “De mate waarin gebeurtenissen optreden die leiden tot een oplossing van het probleem dat de aanleiding vormde voor het onderzoek” (Van der Donk & Van Lanen, 2015, p. 42). In dit onderzoek staat de oplossing van het bovengenoemde probleem binnen Koninklijke Kentalis Doetinchem centraal.

3.6.1 Betrouwbaarheid en validiteit enquête

De onderzoekers streven naar de meest betrouwbare en valide uitkomst aan de hand van de enquêtes. Het doel was om een zo groot mogelijk populatie te bevragen, daarbij is rekening gehouden met de privacy van de respondenten. Dit is gedaan door ervoor te zorgen dat de gegevens niet tot één persoon te herleiden zijn, door alleen de leeftijd en het geslacht van de respondenten te vragen. De enquêtes zijn per groep studenten op hetzelfde moment afgenomen, dit zodat de studenten op het moment van deelname dezelfde lessen hebben gehad. De enquêtes zijn per groep geanalyseerd en de uitkomsten zijn op basis van opleiding en niveau met elkaar worden vergeleken. De ingevulde enquêtes liggen, geanonimiseerd, bij de onderzoekers thuis.

Bij de enquêtes is gestreefd naar een zo hoog mogelijke validiteit en betrouwbaarheid, door gebruik te maken van een proefenquête bij de studenten van school T. Aan de hand van de uitkomsten en vragen die deze proefenquête heeft opgeleverd, is de enquête die uiteindelijk is gebruikt voor het onderzoek aangepast op basis van de vraagstelling.

3.6.2 Betrouwbaarheid en validiteit interview

De onderzoekers streven naar de meest betrouwbare en valide uitkomsten aan de hand van de interviews. Het doel was om binnen Koninklijke Kentalis zeven interviews af te nemen. Echter zou worden gestopt met interviewen wanneer er verzadiging optrad. Dit wil zeggen dat er geen interviews meer worden afgenomen wanneer er geen nieuwe informatie meer naar voren komt. De onderzoekers streefden naar validiteit en betrouwbaarheid door alle interviews gezamenlijk af te nemen en deze als geluidsopname op te nemen. Dit zodat het instrument continu op dezelfde manier werd ingezet. Daarnaast konden zij samen meer vragen stellen dan alleen en de antwoorden hierdoor verhelderen. Er is om verduidelijking gevraagd bij een onvolledig antwoord. De opnames zijn later teruggeluisterd door beide onderzoekers om interpretatiefouten te voorkomen. Om de betrouwbaarheid en validiteit te waarborgen hebben de onderzoekers onafhankelijk van elkaar de interviews gecodeerd en gelabeld. Later zijn deze vergeleken en is er gezamenlijk een uiteindelijke codering met labels gemaakt.

3.6.3 Triangulatie

Onderstaande is gebaseerd op hoofdstuk 1 uit *Praktijkonderzoek in Zorg en Welzijn* (Van der Donk & Van Lanen, 2015), waarin de richtlijnen voor validiteit en betrouwbaarheid centraal staan.

Om de validiteit te vergroten en betrouwbaarheid van data te controleren is het belangrijk dat er triangulatie wordt toegepast. De gedachte hierachter is dat er een rijker beeld van de praktijk ontstaat wanneer er gebruik wordt gemaakt van data uit verschillende bronnen, de data op verschillende manieren verzameld wordt en de data gecontroleerd wordt door verschillende personen. Er zijn verschillende vormen van triangulatie, namelijk brontriangulatie, methodische triangulatie en onderzoekstriangulatie. Voor dit onderzoek worden deze vormen van triangulatie alle drie gebruikt, dit wordt ook wel triangulatie als mix genoemd.

Brontriangulatie houdt in dat er data wordt verzameld met verschillende bronnen. Deze methode wordt ook wel gebruikt om data van verschillende type respondenten te verzamelen en deze met elkaar te vergelijken. In dit onderzoek is er data verzameld vanuit de medewerkers van Koninklijke Kentalis, vanuit de beroepsprofessionals in opleiding en hun docenten van verschillende opleidingen. Hiermee is de triangulatie gewaarborgd. Daarnaast zijn ook meerdere literatuur stukken gebruikt voor dit onderzoek, wat tevens de triangulatie ondersteunt. Er is bewust gekozen voor verschillende soorten literatuur. Zo zijn er een aantal boeken gebruikt, een aantal wetenschappelijke artikelen, websites,

beleidsdocumenten vanuit Koninklijke Kentalis en is er gebruik gemaakt van Engelstalige bronnen.

Methodische triangulatie houdt in dat er gebruik wordt gemaakt van verschillende methoden. Door verschillende methoden te gebruiken bij het analyseren van data worden de resultaten van het onderzoek krachtiger. Voor dit onderzoek is er zowel gebruik gemaakt van een gestructureerd interview als een enquête. Bij het interview was er mogelijkheid tot doorvragen en verduidelijken van het probleem. Bij de enquête was het mogelijk om op basis van cijfers conclusies te trekken.

Onderzoekstriangulatie wordt omschreven als het inzetten van andere personen bij het verzamelen en analyseren van de data. Dit is interessant voor het onderzoek omdat anderen vanuit een ander perspectief kijken naar het onderzoek. Voor dit interview is er aan onafhankelijke personen gevraagd om naar de transcriptie en codering van de interviews te kijken. Dit om de betrouwbaarheid en validiteit van deze data te waarborgen. Er is vergeleken of de interpretatie van de onderzoekers hetzelfde is als die van de onafhankelijke personen. Tijdens het invullen van het codeerformat is er nogmaals gekeken naar de labels en codering van de interviews.

3.6.3.1 Methodische triangulatie per deelvraag

Per deelvraag zal kritisch worden gekeken naar de methodische triangulatie en de data daarvan.

Onder kwalitatief onderzoek vallen deelvraag 2, 3a, en 5. Deze deelvragen zijn beantwoord aan de hand van de interviews. De respondenten zijn individueel bevraagd en de antwoorden zijn door middel van codering met elkaar vergeleken. Aan de hand van deze codering is een conclusie op de deelvraag beschreven. Dit maakt dat deze deelvragen bijdragen aan kwalitatief onderzoek.

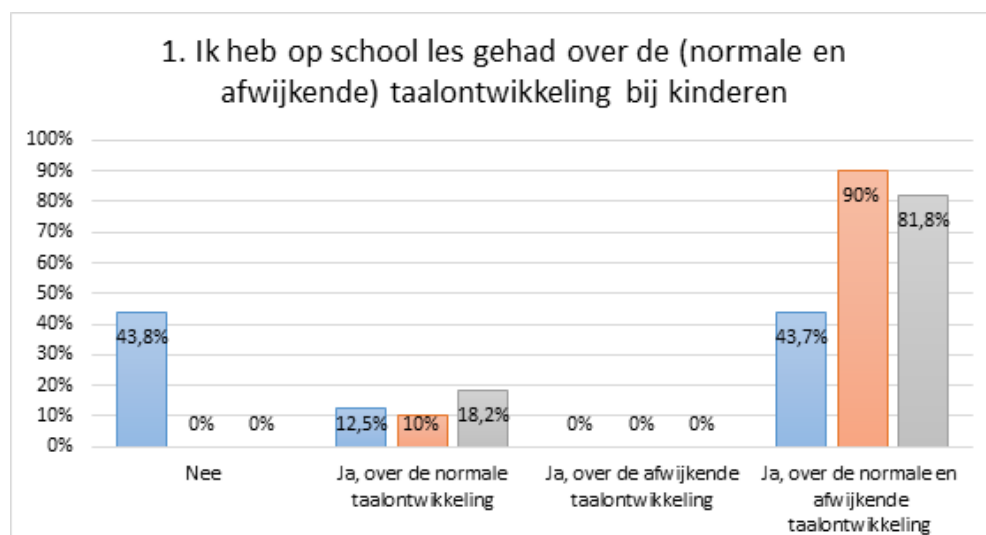
Onder kwantitatief onderzoek vallen deelvraag 1, 3, 3a, en 4. Deze deelvragen zijn beantwoord aan de hand van de enquêtes onder de studenten. De uitkomsten van deze enquêtes zijn getoond in een grafiek en zullen uitkomen in procenten. Dit maakt dat de uitslagen meetbaar zijn en dit zorgt ervoor dat deze deelvragen bijdragen aan een kwantitatief onderzoek.

Hoofdstuk 4: Resultaten

In dit hoofdstuk worden de middels enquêtes en interviews verkregen resultaten geanalyseerd en gekoppeld aan de relevante deelvragen. De uitslagen van de enquêtes worden weergegeven in grafieken. De informatie verkregen in interviews wordt samengevat en geciteerd. Deelvraag 3 is opgesplitst in een hoofddeelvraag en subdeelvraag, om deze volledig beantwoord te krijgen met zowel uitslagen van de enquêtes als uitslagen van de interviews.

Deelvraag 1

In welke mate hebben de studenten van de opleiding Kinderopvang en Onderwijsassistent niveau 3 en 4, kennis van TOS dankzij het curriculum van hun huidige opleiding?

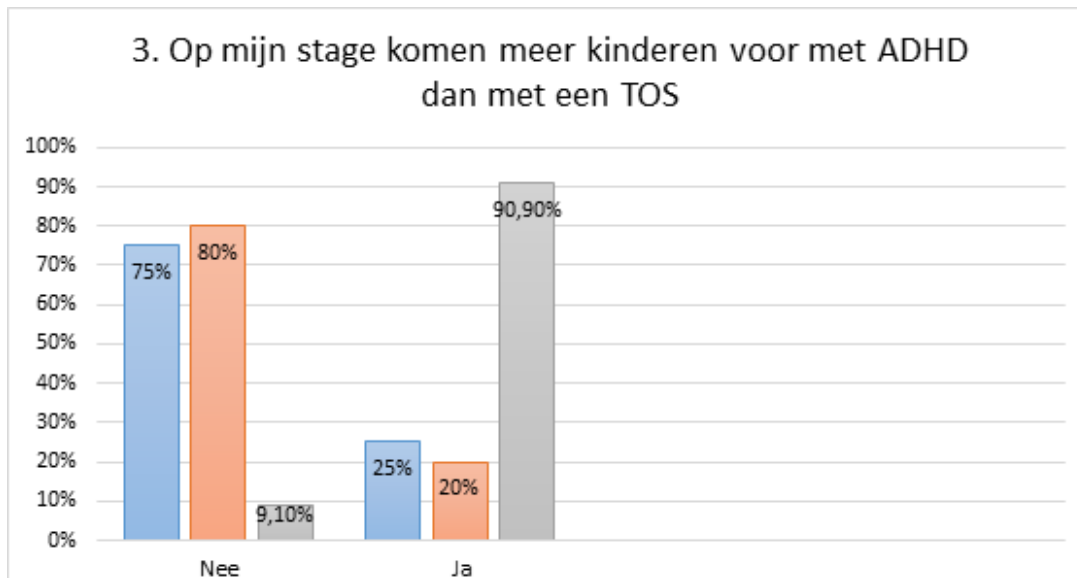
Grafiek 1: Lessen over de normale en afwijkende taalontwikkeling.

Uit de enquête blijkt dat de meeste respondenten van de opleidingen PW4⁵ en OA4⁶ les hebben gehad over de normale én afwijkende taalontwikkeling bij kinderen; respectievelijk 90% en 81,8%. Onder de respondenten van PW3⁷ is dit 43,7%. 0% van de respondenten geeft aan les te hebben gehad over (alleen) de afwijkende taalontwikkeling. Een klein gedeelte van de respondenten geeft aan les te hebben gehad over (alleen) de normale taalontwikkeling. Onder de opleidingen PW3, PW4 en OA4 is dit respectievelijk 12,5%, 10% en 18,2%. Binnen PW3 geeft 43,8% van de respondenten aan geen les te hebben gehad over (afwijkende of normale) taalontwikkeling. 0% van de overige respondenten geeft aan geen les te hebben gehad over (afwijkende of normale) taalontwikkeling.

⁵ PW4 staat voor de opleiding Pedagogisch medewerker niveau 4.

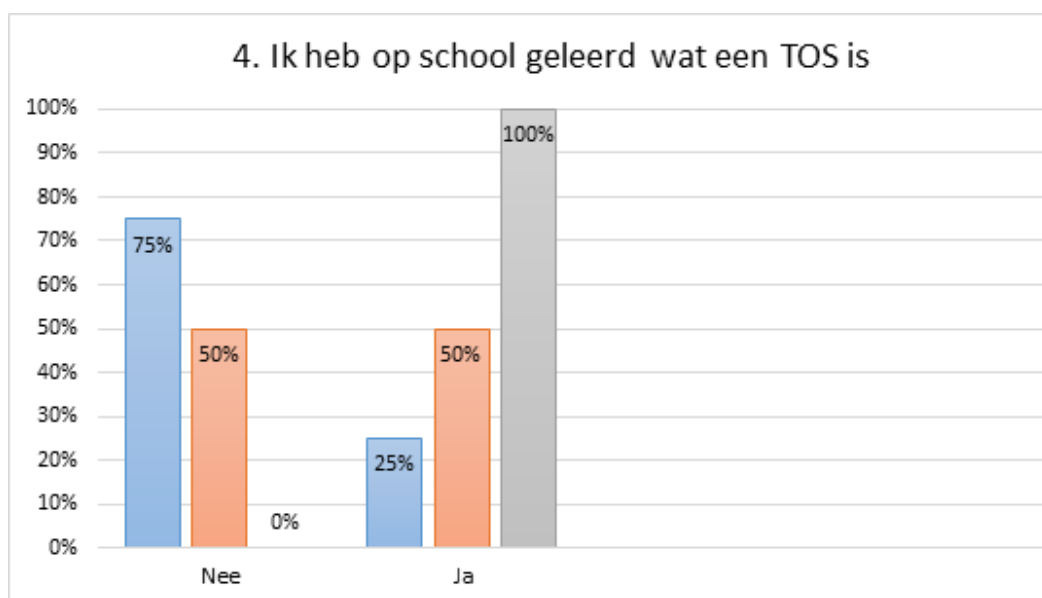
⁶ OA4 staat voor de opleiding Onderwijsassistent niveau 4.

⁷ PW3 staat voor de opleiding Pedagogisch medewerker niveau 3.

Grafiek 2: Kennis over de prevalentie van TOS.

Uit de enquête blijkt dat 90,9% van de respondenten van de opleidingen OA4 meer kinderen met ADHD dan met TOS op hun stage treffen. Onder de respondenten van PW3 en PW4 is dit respectievelijk 25% en 20%. De overige respondenten hebben aangegeven dat zij meer kinderen met TOS dan ADHD op stage treffen (respectievelijk 75%, 80% en 9,1% binnen de opleidingen PW3, PW4 en OA4).

Grafiek 3: Kennis over TOS vanuit de opleiding.

Uit de enquêtes blijkt dat binnen de opleiding PW3 25% van de respondenten op school heeft geleerd wat een TOS is. 50% van de respondenten van PW4 hebben dit op school geleerd. 100% van de respondenten van OA4 geeft aan op school te hebben geleerd wat een TOS is. De overige respondenten geven dat zij op school niet hebben geleerd wat een TOS is (respectievelijk 75%, 50% en 0% binnen de opleidingen PW3, PW4 en OA4).

Deelvraag 2

Welke kennis hebben de studenten van de opleiding Kinderopvang en Onderwijsassistent niveau 3 en 4 volgens medewerkers van Koninklijke Kentalis nodig om TOS te kunnen signaleren op de werkvloer?

Kennis over TOS bij beroepsprofessionals in opleiding.

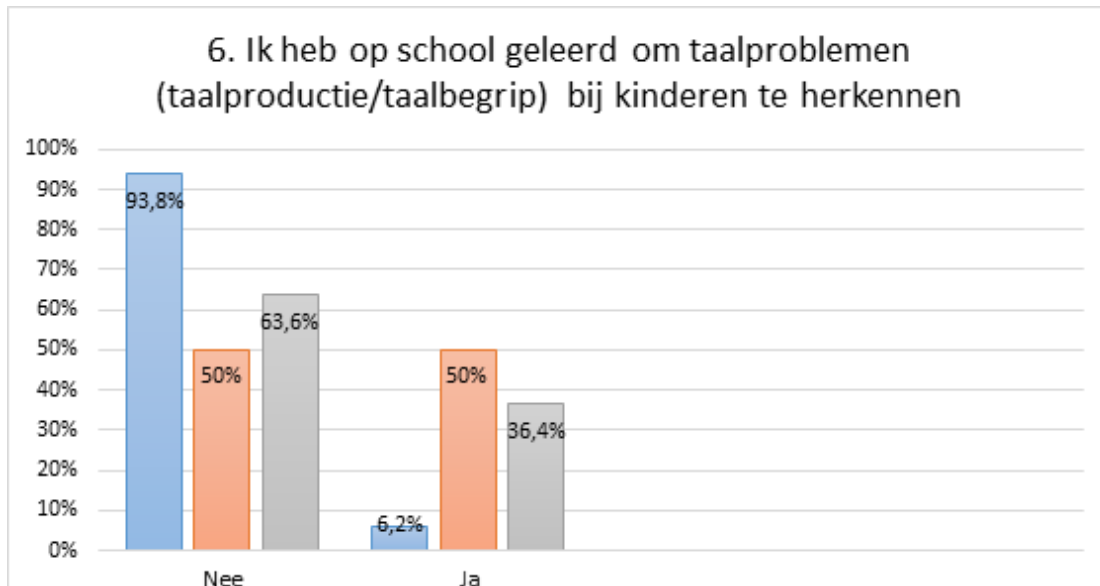
Medewerkers van Koninklijke Kentalis geven aan dat studenten van de opleiding OA4, PW3 en PW4 kennis moeten hebben over de verschillende verschijningsvormen van TOS, om TOS te kunnen signaleren op de werkvloer. 100% van de respondenten geeft aan dat het van belang is dat studenten onderwijs krijgen over de verschillende aspecten van taal (o.a. taalbegrip, taalproductie en fonologie). 57% van de respondenten geeft aan dat het hierin van belang is om hierin de minimum spreeknormen per leeftijdsfase te betrekken. 71% van de respondenten noemt dat er aandacht moet worden besteed aan de gedragingen die voort kunnen komen uit taalproblematiek. 29% van de respondenten geeft aan dat de studenten moeten weten dat kinderen met TOS vaak vastlopen en meer tijd nodig hebben om na te denken.

Respondent 7: 'Het heeft zoveel impact en waarom gaan we hier niet meer aandacht aan besteden en maken dit niet meer serieus? Dus dan kan je wel denken dat je als professional de kennis en kunde in pacht hebt, maar wees alsjeblieft alert op je grens'.

Respondent 6: 'Want TOS is best nog heel onbekend bij veel professionals'.

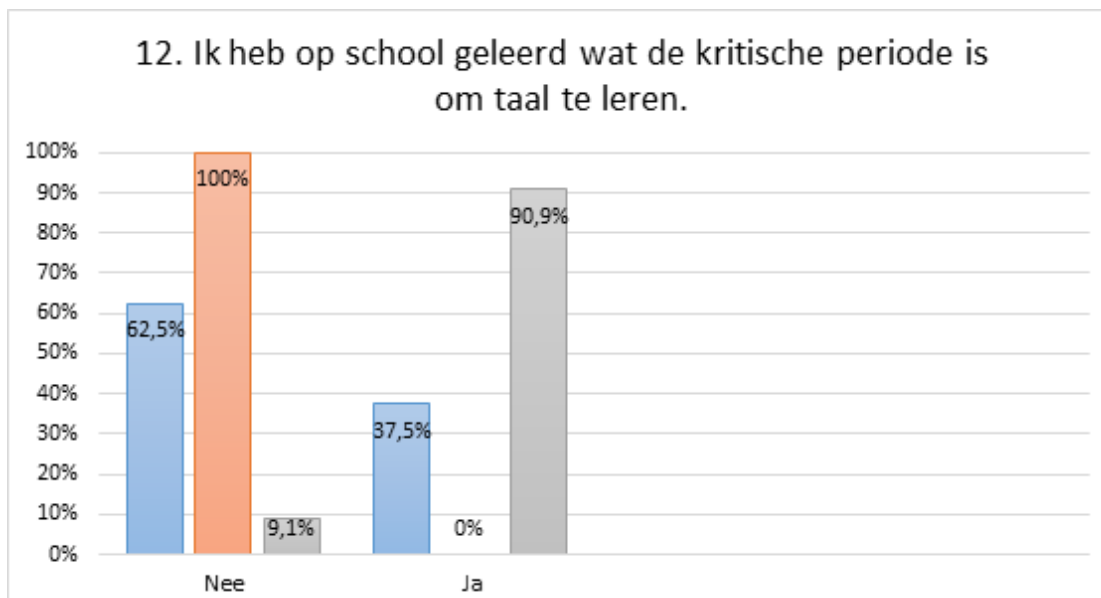
Deelvraag 3

In welke mate kunnen de studenten van de opleiding Kinderopvang en Onderwijsassistent niveau 3 en 4, dankzij het curriculum van hun huidige opleiding taalontwikkelingsproblematiek signaleren op de werkvloer?

Grafiek 4: Herkennen van taalproblemen

Uit de enquêtes blijkt dat binnen de opleiding PW3 93,8% van de respondenten niet op school heeft geleerd om taalproblemen te herkennen. Bij de opleiding PW4 is dit 50% en bij de opleiding OA4 63,6%. De overige respondenten hebben aangegeven dit wel geleerd te hebben (respectievelijk 6,2%, 50% en 36,4% binnen PW3, PW4, OA4).

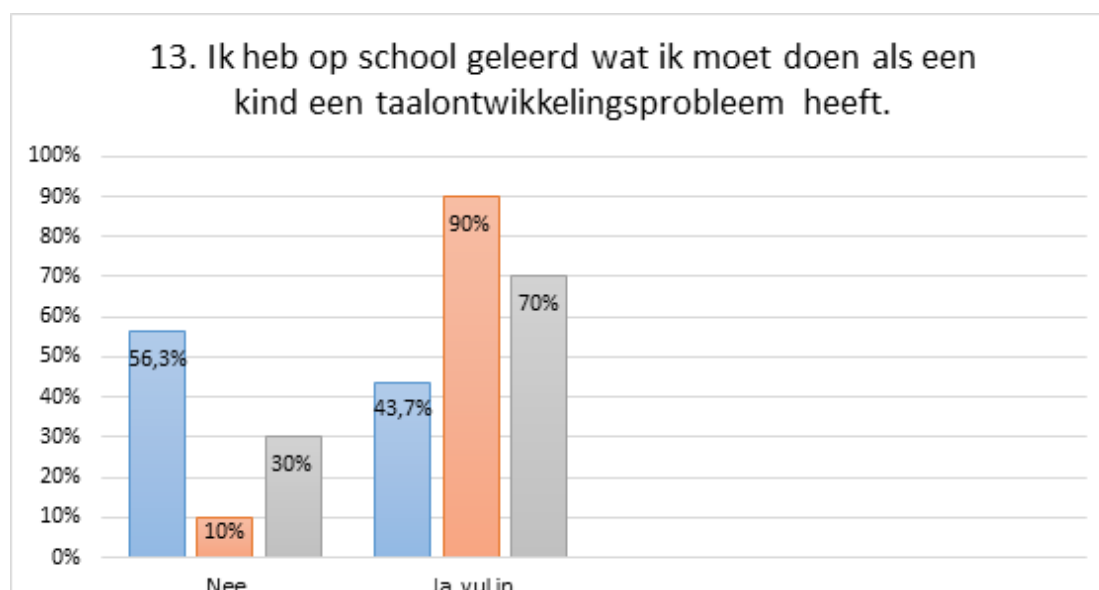

Grafiek 5: De kritische periode van taal.

Uit de enquêtes blijkt dat 62,5% van de respondenten van de opleiding PW3 niet heeft geleerd wat de kritische periode van taal is. Binnen de opleiding PW4 is dit 100%. 9,1% van de respondenten van de opleiding OA4 geeft aan niet te hebben geleerd wat de kritische periode is om taal te leren. De overige respondenten hebben aangegeven dit wel geleerd te hebben (respectievelijk 37,5%, 0% en 90,9% binnen PW3, PW4 en OA4).

Deelvraag 3a

In welke mate kunnen de beroepsprofessionals in opleiding kinderen met taalontwikkelingsproblematiek verwijzen naar Koninklijke Kentalis?

Grafiek 6: Handelen bij een taalontwikkelingsprobleem.

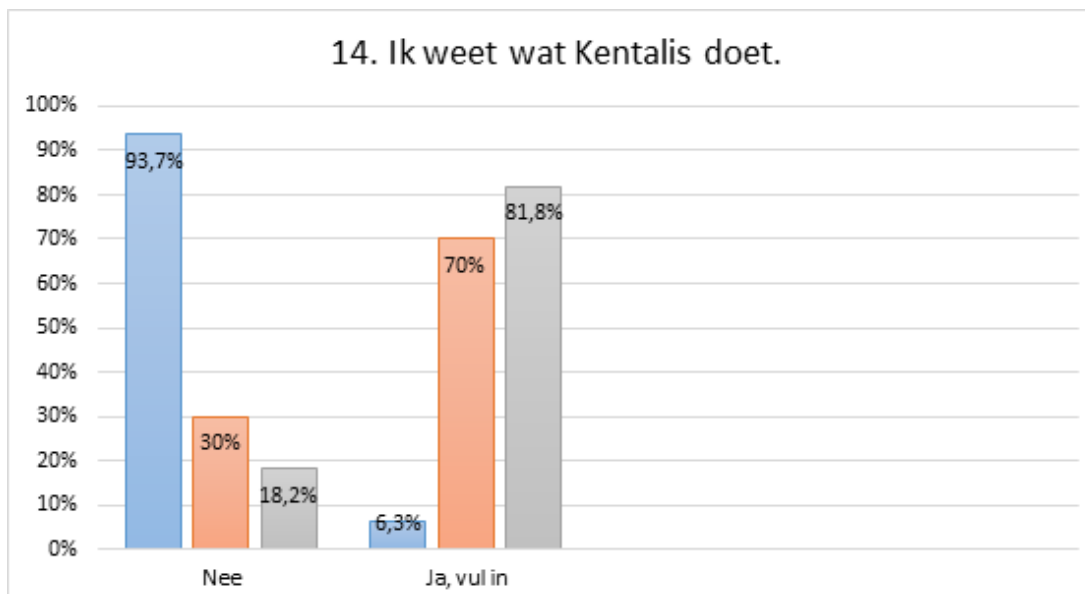
Grafiek 6a: Toelichting handelen bij een taalontwikkelingsprobleem.

Uit de enquêtes blijkt dat 43,7% van de respondenten van de opleiding PW3 heeft geleerd hoe zij kunnen handelen als een kind taalontwikkelingsproblematiek heeft. Bij de opleiding PW4 ligt dit aantal op 90%. Bij de respondenten van de opleiding OA4 ligt dit op 70%. De overige respondenten hebben aangegeven niet te weten hoe zij moeten handelen wanneer een kind taalontwikkelingsproblematiek vertoont (respectievelijk 56,3%, 10% en 30% binnen PW3, PW4 en OA4).

Uit interviews met medewerkers van Koninklijke Kentalis blijkt dat 100% van de respondenten ontevreden is over de signalering en doorverwijzing van kinderen met taalontwikkelingsproblematiek. 14,3% zegt dat de kennis over taalontwikkelingsproblematiek bij beroepsprofessionals weg ebt. 14,3 % zegt dat de signalering en verwijzing sneller mag plaatsvinden.

Respondent 2: 'En dat is jammer want hun mogen in zoverre wel wat sneller doorsturen.'

Respondent 6: 'Ja, ik denk als er onbekendheid is. Hoe wil je dan vroeg signalering?'

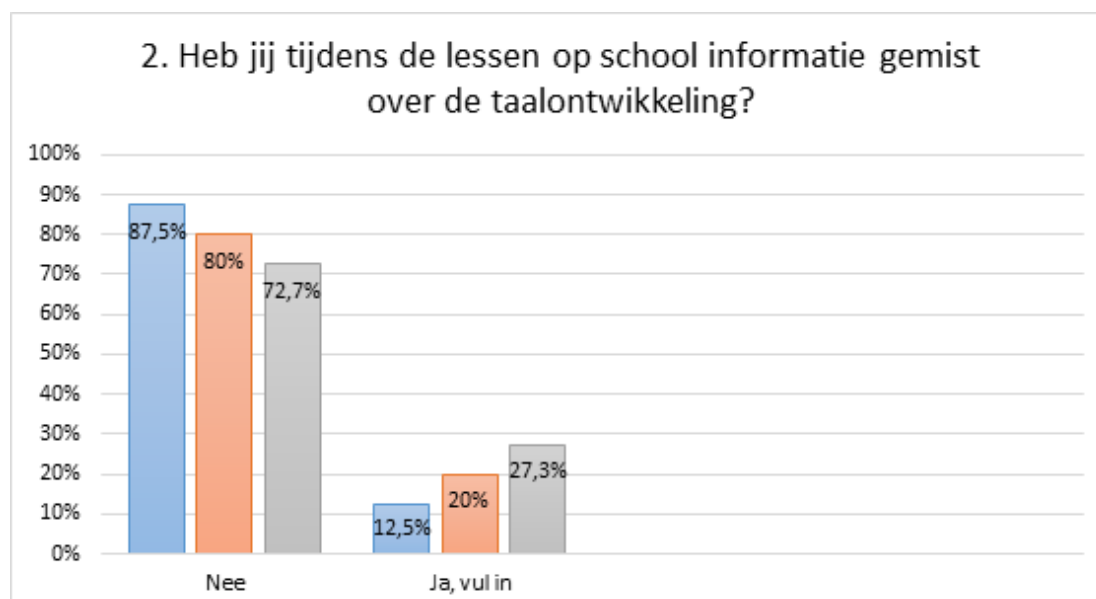
Grafiek 7: Bekendheid Koninklijke Kentalis

Grafiek 7a: toelichting bekendheid Koninklijke Kentalis.

Uit de enquêtes blijkt dat 6,3% van de respondenten van de opleiding PW3 weet wat Koninklijke Kentalis doet. Bij de opleiding PW4 geeft 70% van de studenten aan te weten wat Koninklijke Kentalis doet. Bij de opleiding OA4 geeft 81,8% van de studenten aan te weten wat Koninklijke Kentalis doet. De overige respondenten hebben aangegeven niet te weten wat Koninklijke Kentalis doet (respectievelijk 93,7%, 30% en 18,2% binnen PW3, PW4 en OA).

Deelvraag 4

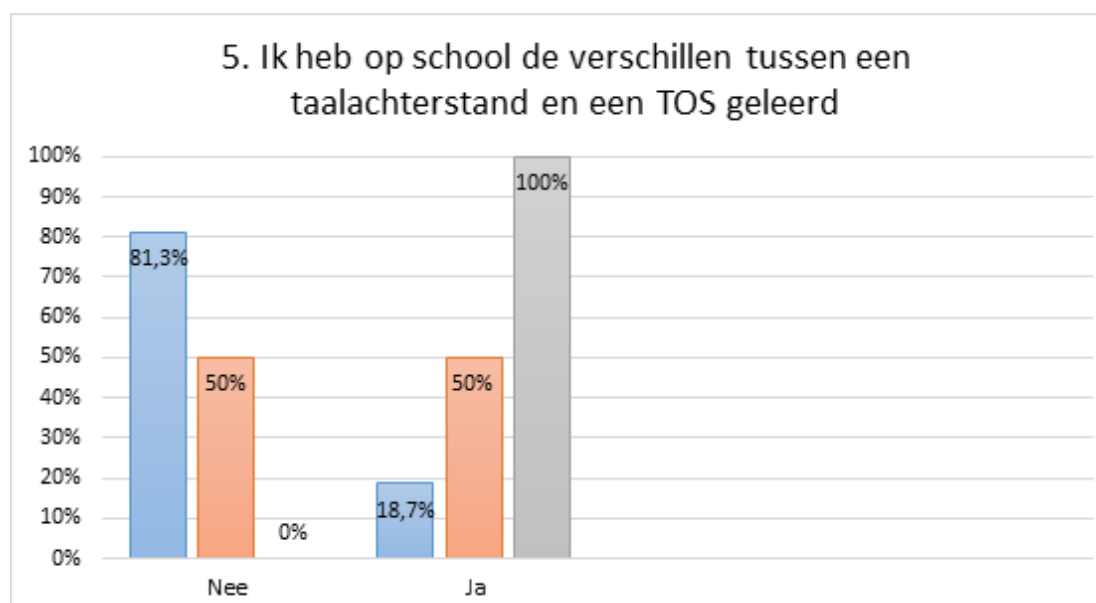
Aan welke specifieke en/of extra kennis over de taalontwikkeling hebben de studenten van de opleiding Kinderopvang en Onderwijsassistent niveau 3 en 4 behoefte?

Grafiek 8: Gemiste informatie over de taalontwikkeling op school

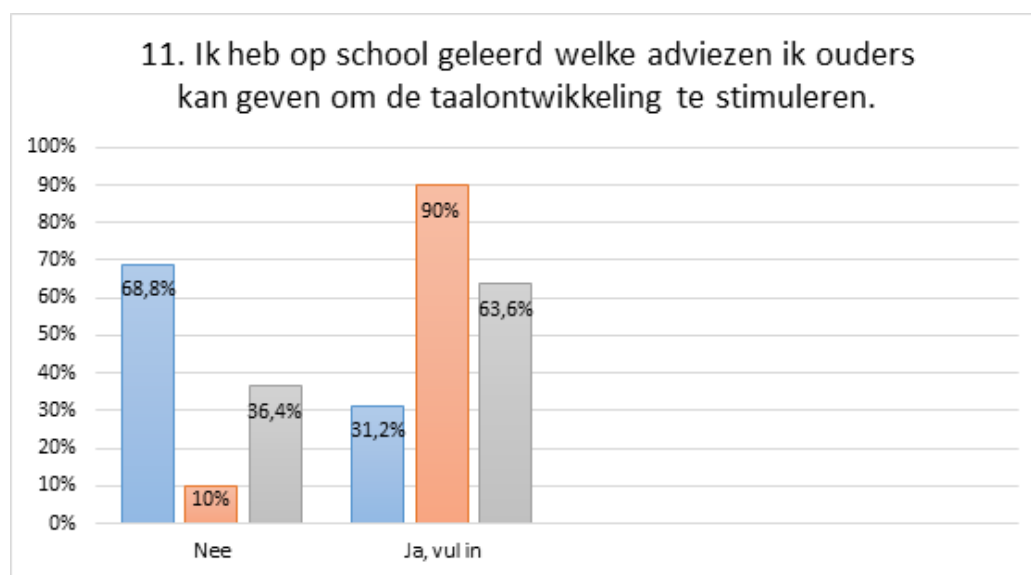
Grafiek 8a: Toelichting op gemiste informatie over de taalontwikkeling op school

Uit de enquête blijkt dat 12,5% van de respondenten van de opleiding PW3 informatie gemist heeft over de afwijkende taalontwikkeling. Bij PW4 is dit 20%. Bij OA4 is dit 27,3%. De overige respondenten hebben aangegeven geen informatie te hebben gemist over taalontwikkeling op school (respectievelijk 87,5%, 80% en 72,7% binnen PW3, PW4 en OA4).

Grafiek 9: Verschillen tussen taalachterstand en TOS

Uit de enquêtes blijkt dat 81,3% van de respondenten van de opleiding PW3 de verschillen tussen een taalachterstand en een TOS niet heeft geleerd. Bij de opleiding PW4 geeft 50% van de respondenten aan de verschillen niet te hebben geleerd. De overige respondenten hebben aangegeven de verschillen tussen een taalachterstand en TOS te hebben geleerd (respectievelijk 18,7%, 50% en 100% binnen PW3, PW4 en OA4).

Grafiek 10: Adviezen aan ouders voor stimulatie taalontwikkeling

Grafiek 10a: Adviezen aan ouders voor stimulatie taalontwikkeling

Uit de enquêtes blijkt dat 31,2% van de respondenten van de opleiding PW3 heeft geleerd welke adviezen zij ouders kunnen geven. Bij de opleiding PW4 geeft 90% van de respondenten aan dat zij weten welke adviezen ze kunnen geven. Bij de opleiding OA4 geeft 63,6% van de studenten aan dat zij weten welke adviezen zij kunnen geven. De overige respondenten hebben aangegeven niet te weten welke adviezen ze ouders kunnen geven om de taalontwikkeling van hun kind te stimuleren (respectievelijk 68,8%, 10% en 36,4% binnen PW3, PW4 en OA4).

Deelvraag 5

Hoe ervaren medewerkers van Koninklijke Kentalis Doetinchem de invulling van de expertiserol in voorlichting en kennisoverdracht naar beroepsprofessionals (in opleiding)?

Voorlichting en kennisoverdracht vanuit Koninklijke Kentalis naar de opleiding.

Uit interviews met medewerkers van Koninklijke Kentalis blijkt dat 42,9% van de respondenten tevreden is over de rol die Koninklijke Kentalis heeft in voorlichting en

kennisoverdracht. 42,9% van de respondenten vinden dat het goed gebeurt, maar het beter kan. 14,9% van de respondenten vindt dat deze rol niet goed vervuld is.

100% van de respondenten zou graag zien dat er vanuit Koninklijke Kentalis een gastcollege wordt gegeven binnen het onderwijs. 42,9% van de respondenten vindt dat er meerdere gastcolleges gegeven moeten worden. 14,9% van de respondenten geeft aan dat er binnen Koninklijke Kentalis meer stageplekken moeten komen. Tot slot geeft 14,9% van de respondenten aan dat er informatiepakketjes met posters naar opleidingen toe moeten, om meer bekendheid te creëren.

Respondent 1: 'Ja, ik vind wel dat Koninklijke Kentalis hier meer tijd en energie in en wellicht ook geld heeft ingestoken.'

Respondent 5: 'Ja. Ik denk dat het een hele mooie zet zou zijn als zij in opleidingen, op plekken waar ze potentiële klanten kunnen vinden, het voor elkaar krijgen dat ze bijvoorbeeld uh een les of meerdere lessen geven.'

Respondent 7: 'Maar laat ze bij de Koninklijke Kentalis academie, een gastcollege uitschrijven. Laten we twee of drie docenten die de colleges kunnen geven bij de hogescholen. Ja, ik denk dat het heel mooi kan zijn.'

Hoofdstuk 5: Conclusies en discussie

5.1 Conclusie

Naar aanleiding van de vorige hoofdstukken met de resultaten, de probleemanalyse vanuit de praktijk en de literatuurstudie zal in dit hoofdstuk onderstaande hoofdvraag beantwoord worden.

Op welke wijze kan Koninklijke Kentalis Doetinchem een bijdrage leveren aan de kwaliteit van kennis over TOS bij jonge kinderen voor de beroepsprofessionals in opleiding?

Om deze vraag te kunnen beantwoorden is in het huidige onderzoek de actuele situatie in kaart gebracht. Tevens zijn de wensen en behoeftes van beroepsprofessionals in opleiding en van medewerkers van Koninklijke Kentalis geïnventariseerd. De zelf beoordeelde kwaliteit van kennis onder studenten OA4 is hoger dan die van studenten PW3 en PW4. Er kan daardoor geconcludeerd worden dat Koninklijke Kentalis slechts een geringe bijdrage zal kunnen leveren aan de kwaliteit van kennis over TOS bij deze beroepsprofessionals. De onderstaande conclusie heeft daarom voornamelijk betrekking op studenten van de opleiding PW3 en PW4.

Op basis van dit onderzoek kan geconcludeerd worden dat de aandacht die wordt besteed aan de normale en afwijkende taalontwikkeling onvoldoende is om te bewerkstelligen dat alle beroepsprofessionals in het laatste jaar van hun opleiding TOS kennen.

50% van de bevroagde studenten van PW4 geeft immers aan niet bekend te zijn met TOS. Bij de opleiding PW3 is dit 75%. Dit komt overeen met de literatuur van hoogleraar orthopedagogiek Knoors en hoogleraar logopediewetenschap Gerrits (in Eftting, 2015) waarin wordt benoemd dat kinderen met TOS vaak niet of te laat gesignaleerd worden.

Op basis van de verschillende enquêtes en interviews kan geconcludeerd worden dat onder de beroepsprofessionals in opleiding behoefte is aan meer informatie over de afwijkende taalontwikkeling. Zij geven aan dat er veel is dat zij niet weten. De bevroagde medewerkers van Koninklijke Kentalis beamen dit en onderstrepen het belang van verdieping op deze onderwerpen. Beroepsbeoefenaars zijn in hun ogen namelijk te weinig bekend met de verschillende verschijningsvormen van TOS, de impact daarvan op het gedrag en wijze van informatieverwerking bij kinderen met TOS. De bevroagde medewerkers van Koninklijke Kentalis geven aan dat deze geringe bekendheid met de problematiek ertoe leidt dat er te laat gesignaleerd wordt en te weinig wordt doorverwezen. Dit komt overeen met de theorie van Deij (2018) waarin wordt aangegeven dat TOS pas op relatief late leeftijd wordt gesignaleerd en de toegang tot hulp voor kinderen met TOS beperkt is (p. 14).

Hoewel uit het huidige onderzoek blijkt dat een groot gedeelte van de bevroagde beroepsprofessionals in opleiding weet wat Kentalis doet, geeft geen van hen aan te verwijzen naar Koninklijke Kentalis na het signaleren van taalproblemen. Er kan dus geconcludeerd worden dat Koninklijke Kentalis onvoldoende zichtbaar en bekend is bij beroepsprofessionals in opleiding. Hoewel er binnen Koninklijke Kentalis budget en tijd beschikbaar wordt gesteld ten behoeve van voorlichting en kennisoverdracht, blijkt dit onvoldoende om zichtbaar te zijn in regio Doetinchem-Velp.

Bovenstaande conclusies geven een beeld van de actuele kwaliteit van kennis over TOS bij jonge kinderen voor de beroepsprofessionals in opleiding. Gezien de wensen en behoeften die de beroepsprofessionals in opleiding en medewerkers van Koninklijke Kentalis hebben uitgesproken, kunnen een aantal aanbevelingen worden gedaan over de wijze waarop Koninklijke Kentalis kan bijdragen aan bovengenoemde kwaliteit. Koninklijke Kentalis kan aandacht besteden aan de bekendheid van (de term) TOS, de verschillende verschijningsvormen van de problematiek en de impact daarvan op het leven van het (jonge) kind met TOS. Het is de hoop dat meer bekendheid met de problematiek zal leiden tot betere signalering en snellere verwijzing naar passende hulp. Omdat Koninklijke Kentalis binnen de regio Doetinchem-Velp de enige zorg- en onderwijsaanbieder is voor kinderen met TOS, is het noodzakelijk dat beroepsprofessionals bekend zijn met deze organisatie. Uit de literatuur blijkt volgens van Kollenburg (in Weijs, 2016) dat het belang van vroegtijdige interventie bij het (jonge) kind met TOS niet genoeg benadrukt kan worden.

De expertiserol die Koninklijke Kentalis wil innemen sluit aan op bovenstaande aanbeveling; Koninklijke Kentalis wil de beste communicatiemogelijkheden toegankelijk maken voor alle mensen waarvoor horen en/of communiceren niet vanzelfsprekend is, zodat ze op eigen wijze hun leven kunnen inrichten en deel kunnen nemen aan de maatschappij (Koninklijke Kentalis, 2015, p. 2). Om dit mogelijk te maken, zullen zij in de regio Doetinchem-Velp aandacht moeten besteden aan de onderwerpen die hierboven beschreven zijn. Om de bekendheid met TOS en/of toegang tot de juiste behandeling te optimaliseren is het van belang dat Koninklijke Kentalis contact heeft met verwijzers, met het netwerk in de wijk en het dagelijkse (zorg)netwerk. Hiervoor is het noodzakelijk dat Koninklijke Kentalis zich optimaal inzet voor voorlichting en kennisoverdracht (Bloem & Houdijk, 2014, p. 2).

Er zijn verschillende manieren waarop Koninklijke Kentalis aandacht zou kunnen besteden aan bovengenoemde onderwerpen. Koninklijke Kentalis zou ervoor kunnen kiezen één of meerdere lessen te ontwikkelen die gericht zijn op het overdragen van kennis op de studenten in het middelbaar beroepsonderwijs. Deze lessen zouden gegeven kunnen

worden door een medewerker van de Kentalis Academie, Kentalis Doetinchem of de Winde te Velp. Tevens zou Koninklijke Kentalis een samenwerking kunnen aangaan met diverse middelbaar beroepsopleidingen in de regio, om docenten met de expertise ‘taalontwikkeling’ in positie te brengen. Ook zou Koninklijke Kentalis de huidige docenten (bijvoorbeeld) jaarlijks kunnen bijscholen in de nieuwste inzichten en ontwikkelingen over TOS middels symposia en/of workshops.

Ter illustratie van het belang en nut van voorlichting en kennisoverdracht: op 28 maart 2019 heeft in Doetinchem het symposium ‘TOS in de Achterhoek’ plaatsgevonden. In de daaropvolgende periode wordt binnen Kentalis Doetinchem gemerkt dat er veel nieuwe kinderen zijn aangemeld bij de vroegbehandeling van Koninklijke Kentalis Doetinchem.

Terugkijkend op de beschreven literatuur in H2 blijkt onvoldoende bekendheid met de problematiek en Koninklijke Kentalis nog een groot probleem te zijn. Aandacht voor TOS maakt dat meer kinderen met TOS geholpen kunnen worden. Dit komt ten goede van de doelgroep. Gezien Koninklijke Kentalis een expertiserol heeft in het overbrengen van kennis en het geven van voorlichting zou een gastcollege een oplossing kunnen zijn (Plieger & Van der Heijden, 2015, p. 5). Hier zullen de onderzoekers zich op gaan richten.

5.2 Discussie

Het doel van dit onderzoek was inzicht krijgen in de kennis over TOS bij beroepsprofessionals in opleiding om vanuit Koninklijke Kentalis de kwaliteit van deze kennis te waarborgen, zodat TOS kan worden gesignaleerd. De onderzoeksgroep is representatief omdat alle respondenten voldoen aan de inclusiecriteria.

Het onderzoek is grotendeels verlopen zoals de onderzoekers voor ogen hadden, echter zijn er een aantal kanttekeningen te plaatsen.

Een van deze kanttekeningen is dat het voor de onderzoekers op sommige momenten lastig was om in de rol van onderzoeker te blijven vanwege hun enthousiasme. Tijdens het afnemen van de interviews ontdekten de interviewers dat zij in enkele gevallen onbewust hun mening gaven tijdens het samenvatten van wat de respondent vertelde, door in te stemmen met het antwoord. Dit kan invloed hebben gehad op de betrouwbaarheid en validiteit. Nadat ze dit ontdekten hebben de onderzoekers zich bewust ingezet op het aannemen van een neutrale houding, conform de gedragscode van praktijkgericht onderzoek voor het hbo (Andriessen, Onstenk, Delnooz, Smeijsters & Peij, 2010, p. 7).

De onderzoekers hebben de interviews getranscribeerd, gelabeld en gecodeerd met vooraf vastgestelde labels. Hieruit komt een tweede kanttekening naar voren, namelijk dat tijdens

het coderen van de getranscribeerde interviews is gebleken dat de vooraf opgestelde labels ontoereikend waren. Tijdens het coderen van de interviews ontdekten de onderzoekers dat er regelmatig één onderwerp besproken werd waarvoor zij geen label hadden opgesteld. Dit label is vervolgens toegevoegd en gebruikt in de codering van alle interviews, om de betrouwbaarheid en validiteit te waarborgen.

Daarnaast zijn de onderzoekers er tijdens het samenvoegen van de labels achter gekomen dat er bij sommige tekstfragmenten nog labels misten, deze zijn in samenspraak toegevoegd. Het toevoegen van de labels geeft betere inzichten in de tekstfragmenten en versterkt de betrouwbaarheid omdat er vanuit verschillende perspectieven naar de tekstfragmenten is gekeken. Tot slot hadden de onderzoekers gewenst dat alle getranscribeerde en gecodeerde interviews met een onafhankelijk persoon zouden worden besproken. Echter is dit niet gelukt. Door definities van bepaalde begrippen in het interview toe te lichten, heeft iedere respondent de begrippen op dezelfde manier gebruikt. Dit maakt dat de interne validiteit verhoogd is.

De derde kanttekening is dat er gebruik is gemaakt van een controle vraag bij de enquête. Dit om te kijken of de kennis van de studenten ook is zoals zij zeggen dat deze is. Met deze controlevraag hebben de onderzoekers een duidelijker beeld gekregen van de werkelijke kennis van de respondenten. Hierdoor is een eerder gestelde vraag in de enquête mogelijk anders geïnterpreteerd. Hiermee is rekening gehouden bij het analyseren van de enquêtes. Bij het berekenen van de enquêtes is er rekening gehouden met de gokkans bij de kennisvragen. Het percentage studenten die het antwoord goed moeten hebben is arbitrair gekozen. Dit wil zeggen dat de onderzoekers weloverwogen en eigenmachtig een grens hebben getrokken op de kwaliteit van kennis (Van Dale, z.d.-c).

Gedurende de onderzoeksperiode hebben de onderzoekers contact opgenomen met docenten van school Y. en school B. Hoewel er diverse gesprekken zijn gevoerd, hebben deze gesprekken niet geleid tot deelname aan het onderzoek door school B. Gezien er hierdoor maar naar één mbo-school betrokken is in het onderzoek, moet het resultaat van dit onderzoek met voorzichtigheid geïnterpreteerd worden. De onderzoeksgroep is te klein om een algemene conclusie te kunnen trekken over alle beroepsprofessionals in opleiding. Deze conclusies hebben slechts betrekking op de studenten van PW3 en PW4 van school Y.; de resultaten zijn niet per definitie generaliseerbaar naar andere PW3 en PW4 opleidingen. Hiervoor is vervolgonderzoek van groot belang.

Tot slot kan er een kanttekening geplaatst worden op het feit dat het onderzoek zich baseert op zelfbeoordeling. Hierdoor bestaat de mogelijkheid dat studenten zichzelf hoger of lager inschatten dan dat zij werkelijk functioneren in de praktijk.

Ondanks bovengenoemde kanttekeningen wordt dit onderzoek als waardevol gezien voor en door Koninklijke Kentalis Doetinchem. Door dit rapport is er inzicht verkregen in de kwaliteit van kennis over TOS bij beroepsprofessionals in opleiding. Het heeft zichtbaar gemaakt dat TOS onvoldoende bekendheid heeft in de maatschappij en dat dit leidt tot missende signalering. Naast deze inzichten heeft Koninklijke Kentalis een duidelijk aanknopingspunt gekregen om de kwaliteit van kennis over TOS bij beroepsprofessionals in opleiding te waarborgen of verbeteren, zodat zij TOS kunnen signaleren.

5.3 Suggesties voor vervolgonderzoek

Er is door verschillende hoogleraren onderzoek gedaan naar de taalontwikkeling. Echter is er in Nederland weinig tot geen onderzoek gedaan naar TOS. Onderzoek naar de bekendheid van TOS bij beroepsprofessionals in opleiding komt niet tot nauwelijks voor, terwijl de uitkomsten van onderzoek hiernaar van groot belang zijn voor de bekendheid van TOS. Echter kan er, zoals al eerder benoemd geen definitieve conclusie worden getrokken gezien de populatie van het onderzoek zich enkel richt op één mbo-school. Daarom is het van belang dat er vervolgonderzoek zal plaatsvinden waarbij er wordt gekeken naar de kennis van TOS op andere mbo-scholen in verschillende regio's. Een mogelijkheid is om hierbij ook de hbo-scholen te betrekken. Als er in verschillende regio's onderzoek wordt gedaan, zal de betrouwbaarheid van het onderzoek toenemen. Gezien Koninklijke Kentalis een landelijke organisatie is, zou samenwerking met diverse mbo-scholen mogelijk moeten zijn vanuit de verschillende locaties. Als ieder van deze locaties bijdraagt aan vervolgonderzoek kan er een landelijk resultaat gevormd worden en kunnen de resultaten met elkaar vergeleken worden.

Wenselijk is om door middel van vervolgonderzoek een product te ontwikkelen dat Koninklijke Kentalis organisatie-breed kan inzetten

5.4 Aanbeveling

Om TOS te signaleren en meer kinderen de behandeling te bieden die zij nodig hebben, is het van groot belang dat de kwaliteit van deze kennis voldoende is. Uit het onderzoek is naar voren gekomen dat de kwaliteit van kennis omtrent TOS bij beroepsprofessionals in opleiding onvoldoende is. Gezien Koninklijke Kentalis een expertiserol heeft in kennisoverdracht en voorlichting is het advies dat Koninklijke Kentalis een gastcollege ontwikkelt en organiseert voor deze beroepsprofessionals in opleiding. Sinds de invoering van de stimuleringsmaatregel van de overheid heeft Koninklijke Kentalis al veel gedaan aan kennisoverdracht en voorlichting.

Wenselijk is dat er vanuit de Kentalis academie één tot drie gastcolleges worden ontwikkeld. Deze lessen zouden gegeven kunnen worden door een medewerker van de Kentalis Academie, Kentalis Doetinchem of de Winde te Velp. Zo wordt de kwaliteit van kennis gewaarborgd en komt dit ten goede aan de beroepsprofessionals in opleiding.

Tot slot hebben de onderzoekers als aanbeveling voor Koninklijke Kentalis om dit lopende onderzoek breder voort te zetten gezien het een bijdrage kan leveren aan de verbetering van de beroepspraktijk. Het zou daarnaast wenselijk zijn als Koninklijke Kentalis zich bijvoorbeeld zichtbaar maakt bij open dagen van scholen (mbo-hbo) en een actieve bijdrage levert aan de kwaliteit van kennis bij beroepsprofessionals in opleiding.

Hoofdstuk 6: Bronnenlijst

- Allecijfers, (2019). *Overzicht gemeente Doetinchem: Inwoners naar leeftijd in Doetinchem*. Geraadpleegd op 11 maart 2019, van <https://allecijfers.nl/gemeente/doetinchem/>
- Andriessen, D., Onstenk, J., Delnooz, P., Smeijsters, H., & Peij, S. (2010). *Praktijkgericht onderzoek voor het hbo: Gedragscode voor het voorbereiden en uitvoeren van praktijkgericht onderzoek binnen het Hoger Beroepsonderwijs in Nederland: Advies van de Commissie Gedragscode Praktijkgericht Onderzoek in het hbo*. Geraadpleegd op 24 mei 2019, van https://www.marnixacademie.nl/Portals/0/OpenContent/2017-10_Gedragscode_praktijkgericht_onderzoek_def.pdf
- Bishop, D. V. M. (2010). *Which Neurodevelopmental Disorders Get Researched and Why?*. Geraadpleegd op 11 maart 2019, van <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0015112>
- Bloem, R. & Houdijk, N. (2014). *Voorlichting en kennisoverdracht vanuit Koninklijke Kentalis Zorg in 2015*. Geraadpleegd op 27 februari 2019, van <https://processen.KoninklijkeKentalis.nl/iProva/iDocument/Viewers/Frameworks/ViewDocument.aspx?DocumentID=41b7484e-5bbc-43bc-a453-c194dd0d7d37&NavigationHistoryID=912375&PortalID=102&Query=voorlichting+en+kennisoverdracht+vanuit+zorg>
- Boeije, H. (2016). *Analyseren in kwalitatief onderzoek: denken en doen*. Geraadpleegd op 5 maart 2019, van https://www.boomhogeronderwijs.nl/media/6/inkijkexemplaar_9789462363977_02.04.pdf
- Brands, T., Knoors, H. & Aarts, G. (2008). *Vroegbehandeling voor kinderen met ernstige spraak- en taalmoeilijkheden: doeltreffend of niet?* Geraadpleegd op 3 april 2019, van <https://www.rivm.nl/sites/default/files/2018-11/Monitorverslag%20NGS%20JGZ%202010%20compleet.pdf>
- Conti-Ramsden, G., Bishop, D. V. M., Clark, B., Norbury, C. N., & Snowling, M.J. (2014). *Specific language impairment (SLI): The internet rally campaign to raise awareness of SLI*. Geraadpleegd op 25 februari 2018, van <https://www.degruyter.com/downloadpdf/j/plc.2014.18.issue-2/plc-2014-0011/plc-2014-0011.pdf>
- Deij, A. (2018). *Elk woord telt: Omgaan met een taalontwikkelingsstoornis/ TOS* (2e herziene druk. Bavel: Primascriptum.
- Diepeveen, F. B. (2019). *Detection of specific language impairment in young children in well-child healthcare: Early detection of children with specific language impairment using language milestones and risk factor* (proefschrift). Universiteit Leiden, Leiden.
- Digitale sociale kaart. (2019). *Gemeente Doetinchem: Communiceren*. Geraadpleegd op 16 mei 2019 van, <https://www.digitale-sociale-kaart.nl/totaal/aanbod.html?wpid=504>
- Effting, M. (2015, 28 maart). *Stoornis ontwikkeling taal slecht herkend*. Volkskrant. Geraadpleegd op 25 februari 2019, van https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/stoornis-ontwikkeling-taal-slecht-herkend-b4d09180/?utm_source=link&utm_medium=social&utm_campaign=shared%20content&utm_content=free
- Encyclo. (2019). *Nederlandse Encyclopedie: Betekenis verwijzing*. Geraadpleegd op 29 april 2019, van <https://www.encyclo.nl/begrip/verwijzing>
- Expertisecentrum Nederlands (z.d.). *Projecten > SO - Taal en lezen: TOS in Beeld*. Geraadpleegd op 15 mei 2019, van <https://www.expertisecentrumnederlands.nl/projecten/tos-in-beeld/>

- Feldman, R. S. (2013). *Ontwikkelingspsychologie* (5e editie 2e druk). Amsterdam: Pearson Benelux
- Geenen, M. J. (2014). *Reflecteren: Leren van je ervaringen als sociale professional*. Bussum: Coutinho.
- Gerrits, E. (2015). *Factsheet taalontwikkelingsstoornissen: 10 kerncijfers en feiten*. Geraadpleegd op 14 februari 2019 van, <https://www.onderzoek.hu.nl/~media/LLL/Docs/Factsheets/Fact%20sheet%20taalontwikkelingsstoornissen%2010%20kerncijfers%20en%20feiten.pdf>
- Hodge, S. M., Makris, N., Kennedy, D. N., Cavannes, S. J., Howard, J., . . . Harris, G. J. (2010). *Cerebellum, Language, and Cognition in Autism and Specific Language Impairment*. Geraadpleegd op 2 april 2019, van, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3771698/>
- Isarin, J. (2016). *Hulpwaaier TOS: Tips en strategieën bij de hand*. Huizen: Pica.
- Kenniscentrum Kinder- en Jeugdpsychiatrie. (z.d.). *Signaleren en handelen*. Geraadpleegd op 15 maart 2019, van <https://www.kenniscentrum-kjp.nl/signaleren-handelen/>
- Koninklijke Kentalis. (z.d.-a). *Locaties*. Geraadpleegd op 2 april 2019, van https://www.KoninklijkeKentalis.nl/locaties?field_category_target_id=79&field_audience_target_id=All&locatie=7002+BG&latlong=
- Koninklijke Kentalis. (z.d.-b). *Interview met Meike: Landelijke campagne*. Geraadpleegd op 15 mei 2019, van <http://www.ikenkentalis.nl/tos/meike/>
- Koninklijke Kentalis. (z.d.-c). *Evenementen*. Geraadpleegd op 15 mei 2019, van <https://www.kentalis.nl/evenementen>
- Koninklijke Kentalis. (2015). *Missie, visie, strategie: Beleid*. Geraadpleegd op 14 februari 2019, van <https://processen.KoninklijkeKentalis.nl/iProva/iDocument/Viewers/Frameworks/ViewDocument.aspx?DocumentID=c4c98891-5856-410c-b999-c59fe8d7508d&NavigationHistoryID=908727&PortalID=102&Query=visie+en+missie>
- Koninklijke Kentalis. (2016). *Samen sterk in communicatie: De zorgvisie TOS*. Geraadpleegd op 14 februari 2019, van <https://processen.KoninklijkeKentalis.nl/iProva/iDocument/Viewers/Frameworks/ViewDocument.aspx?DocumentID=235cabe3-4b9f-430e-92aa-bde16a4a05fa&NavigationHistoryID=908759&PortalID=102&Query=zorgvisie+tos>
- Light, J. & McNaughton, D. (2014). *Communicative Competence for Individuals who require Augmentative and Alternative Communication: A New Definition for a New Era of Communication?* Geraadpleegd op 2 april 2019, van <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.3109/07434618.2014.885080?needAccess=true>
- Nederlands Centrum Jeugdgezondheid. (z.d.). *Samenvattingskaart JGZ-richtlijn Taalontwikkeling*. Geraadpleegd op 16 mei 2019, van <https://assets.ncj.nl/docs/7e991989-07ea-4b34-9f68-4ad018ab5d25.pdf>
- Nederlands Jeugdinstituut. (2018b). *ADHD: Cijfers*. Geraadpleegd op 3 april 2019, van <https://www.nji.nl/ADHD-Probleemschets-Cijfers>
- Nederlands Jeugdinstituut. (2018a). *Autisme: Cijfers*. Geraadpleegd op 3 april 2019, van <https://www.nji.nl/Autisme-Probleemschets-Cijfers>

- Nederlands Jeugdinstituut. (2014). *Interventie: TOS behandelgroep*. Geraadpleegd op 18 februari 2019, van <https://www.nji.nl/nl/Download-NJi/Bijlage-TOS-behandelgroepen.pdf>
- Nederlands Jeugdinstituut. (z.d.). *Van Wiechenonderzoek (VWO)*. Geraadpleegd op 16 mei 2019, van [https://www.nji.nl/nl/Databank/Databank-Instrumenten/Zoek-een-instrument/Van-WiechenOnderzoek-\(VWO\)](https://www.nji.nl/nl/Databank/Databank-Instrumenten/Zoek-een-instrument/Van-WiechenOnderzoek-(VWO))
- Oskam, E. (2017). *Communiceren met verschillende communicatievormen op situatieniveau, signaalniveau en symboolniveau*. Geraadpleegd op, 2 april 2019, van https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-90-368-1267-2_4#citeas
- Payne, A. C., Whitehurst, G. J., & Angell, A. L. (1994). The role of home literacy environment in the development of language ability in preschool children from low-income families. *Early Childhood Research Quarterly*, 9(3-4), 427-440. Geraadpleegd op 2 april 2019, van <http://static1.squarespace.com/static/5731ee0840261d67c7155483/t/576c5fdd59cc68e22a30e0b0/1466720224665/Payne+and+Whitehurst+The+role+of+home+literacy+environment+in+the+development+of+language+ability+in+preschool+children+from+low-income+homes+1994.pdf>
- Plieger, F. & Van der Heijden, H. (2015). *Handleiding voorlichting en kennisoverdracht*. Geraadpleegd op 14 maart 2019, van <https://processen.KoninklijkeKentalis.nl/iProva/iDocument/Viewers/Frameworks/ViewDocument.aspx?DocumentID=87d93b08-5952-48cf-bf10-92b6a337922a&NavigationHistoryID=916757&PortalID=102&Query=kennisoverdracht>
- Radboud universiteit. (z.d.). *Studenten: Universitaire begrippen*. Geraadpleegd op 8 maart 2019, van <https://www.ru.nl/studenten/tijdens-studie/regelingen/universitaire-begrippen/>
- Smit, M.P. (met de Boer, W.TH.). (2009). *Pocketwoordenboek: Nederlands voor de basisschool*. (2e editie, 3e oplage). Utrecht- Antwerpen: Van Dale.
- Stein, A., Malmberg, L. E., Sylva, K., Barnes, J., Leach, P., & FCCC team. (2008). The influence of maternal depression, caregiving, and socioeconomic status in the post-natal year on children's language development. *Child: care, health and development*, 34(5), 603-612. Geraadpleegd op 2 april 2019, van <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/18549438>
- Tomblin, J. B., Records, L. N., Buckwalter, P., Zhang, X., Smith, E., & O'Brien, M. (1997). *Prevalence of Specific Language Impairment in Kindergarten Children*. Geraadpleegd op 2 april 2019, van <https://jshlr.pubs.asha.org/doi/abs/10.1044/jshlr.4006.1245>
- Van Aarnhem, A. M. S., Van Bommel, M. D., Crone-Kraaijeveld, E., Merckx, J. A. M., Renckens, A. L. J. M., Somford, R. G., ... & Pijnenborg, L. (2009). NHG-Standaard Onderzoek van de pasgeborene. In T. J. Wiersma, F. S. Boukes, R. M. M. Geijer & A. N. Goudswaard (Reds.), *NHG-Standaarden voor de huisarts 2009* (pp. 1258- 1267). Bohn Stafleu van Loghum: Houten.
- Van Dale. (z.d.-a) *Van Dale: Betekenis Signaleren*. Geraadpleegd op 28 februari 2019, van <https://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/nederlands/betekenis/signaleren#.XHfJv4hKjIU>
- Van Dale. (z.d.-b). *Van Dale: Betekenis Waarborgen*. Geraadpleegd op 14 maart 2019, van <https://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/nederlands/betekenis/waarborgen#.XlpSYv50yM9>

- Van Dale. (z.d.-c). *Van Dale: Betekenis Arbitrair*. Geraadpleegd op 25 mei 2019, van <https://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/nederlands/betekenis/arbitrair#.XPD7SYqzbIU>
- Van den Dungen, L. (2007). *Taaltherapie voor kinderen met taalontwikkelingsstoornissen: Verantwoording van behandeldoelen TOS & behandel suggesties voor kinderen met een taalniveau van 0 tot 6 jaar*. Bussum: Coutinho.
- Van der Donk, C. & Van Lanen, B. (2015). *Praktijkonderzoek in zorg en welzijn* (2e herziene druk). Bussum: Coutinho.
- Van der Ploeg, C. P. B. & Rijpsstra, A. (2011). *Monitoring van de neonatale gehoorscreening door de jeugdgezondheidszorg in 2010*. Geraadpleegd op 3 april 2019, van <https://www.rivm.nl/sites/default/files/2018-11/Monitorverslag%20NGS%20JGZ%202010%20compleet.pdf>
- Verhage, P. (2011). *Kwaliteit met beleid: basisboek voor sociale studies*. (2e herziene druk). Bussum: Coutinho
- Vrsalijko, S., & Paleka, P. (2018). Overview of early speech-language development. *Magistra ladertina*, 13(1), 139-159. Geraadpleegd op 2 april 2019, van https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=317958
- Webster, R. I., & Shevell, M. I. (2004). Topical review: Neurobiology of specific language impairment. *Journal of Child Neurology*, 19(7), 471-481. Geraadpleegd op 2 april 2019, van <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.849.2613&rep=rep1&type=pdf>
- Weijls, F. (2016, 4 maart). *Taalontwikkeling: Vroege signalering essentieel*. *Metro*. Geraadpleegd op 25 februari 2019, van <https://www.metronieuws.nl/nieuws/extra/2016/03/taalontwikkeling-vroege-signalering-essentieel>

Hoofdstuk 7: Bijlage

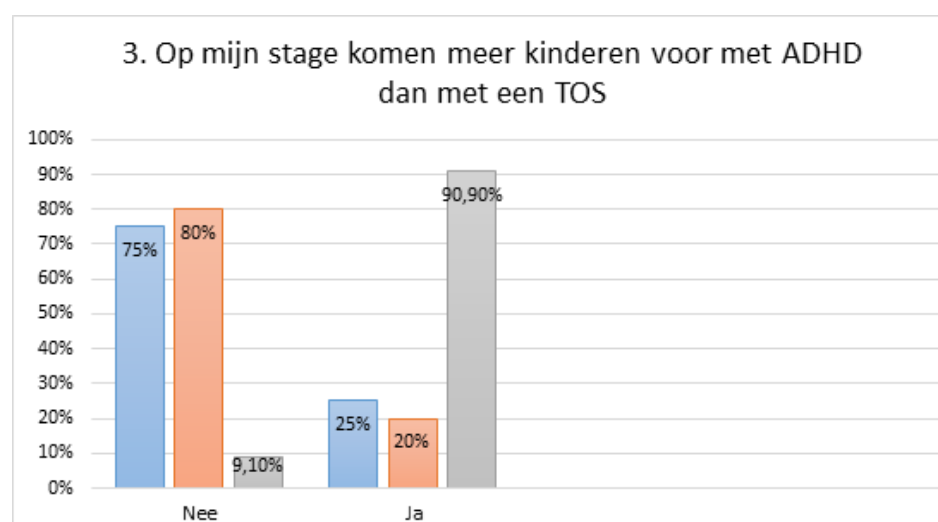
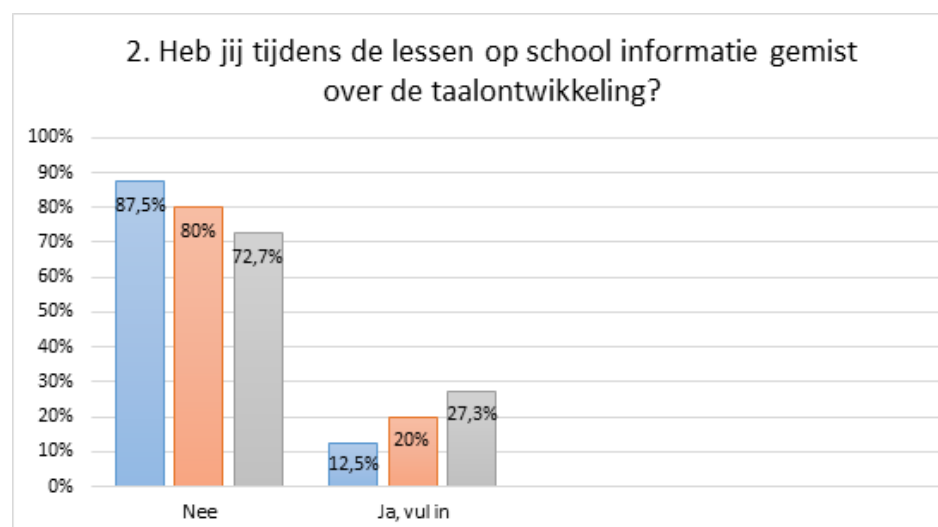
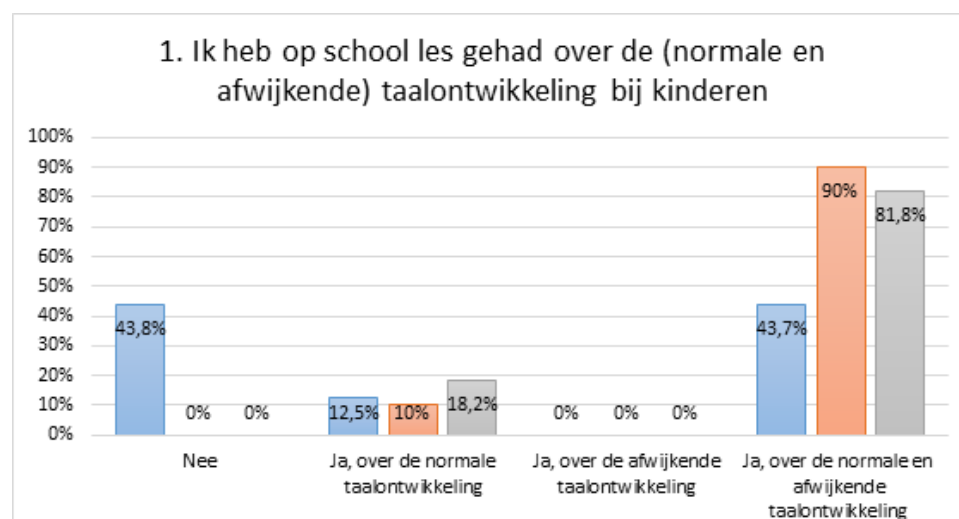
7.1 Enquête

7.2 Interviewguide

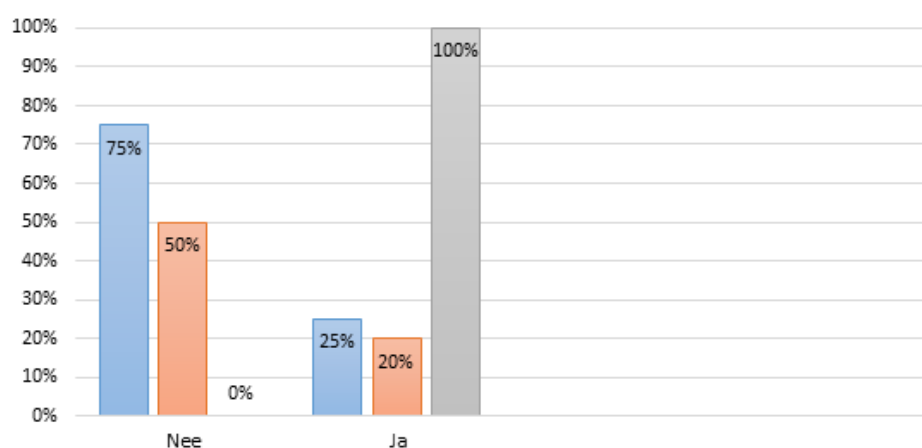
7.3 Interview

7.4 Verklaring geheimhouding

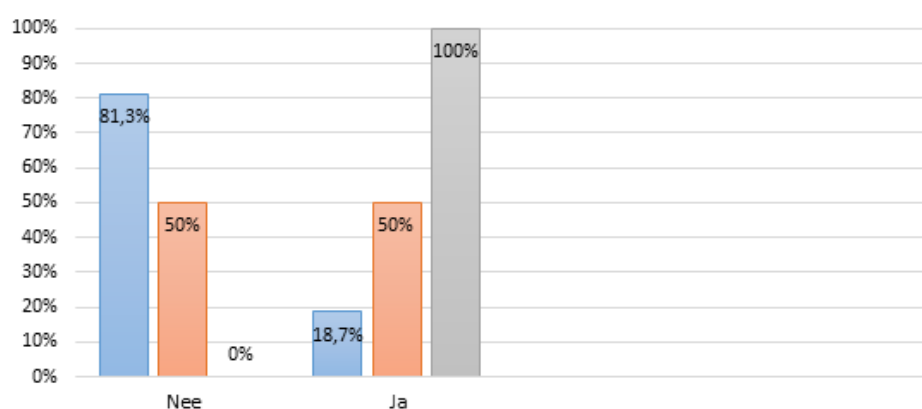
7.5 Uitslagen enquêtes

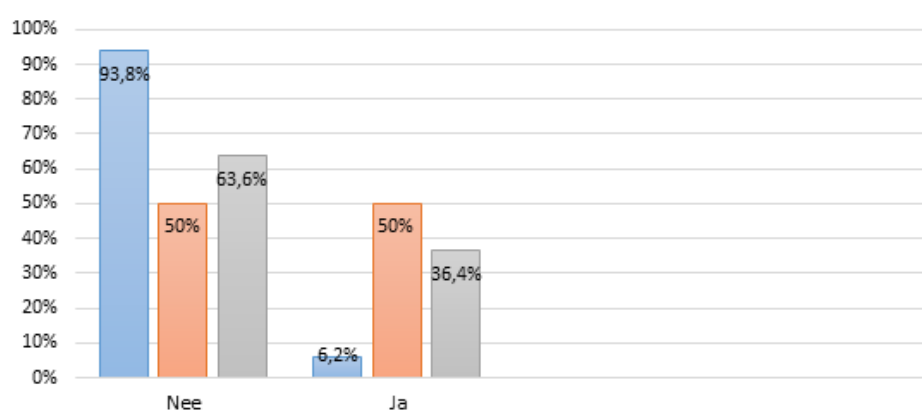
4. Ik heb op school geleerd wat een TOS is

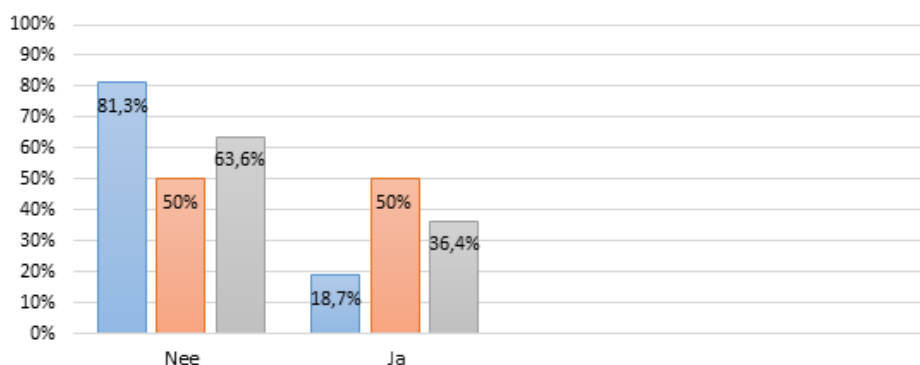
5. Ik heb op school de verschillen tussen een taalachterstand en een TOS geleerd

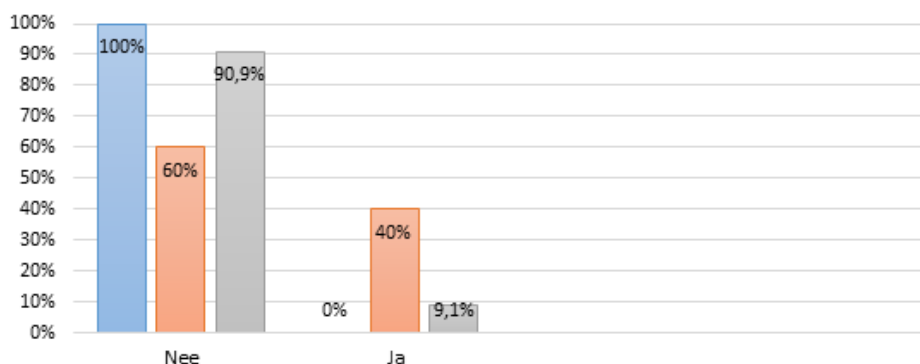
6. Ik heb op school geleerd om taalproblemen (taalproductie/taalbegrip) bij kinderen te herkennen

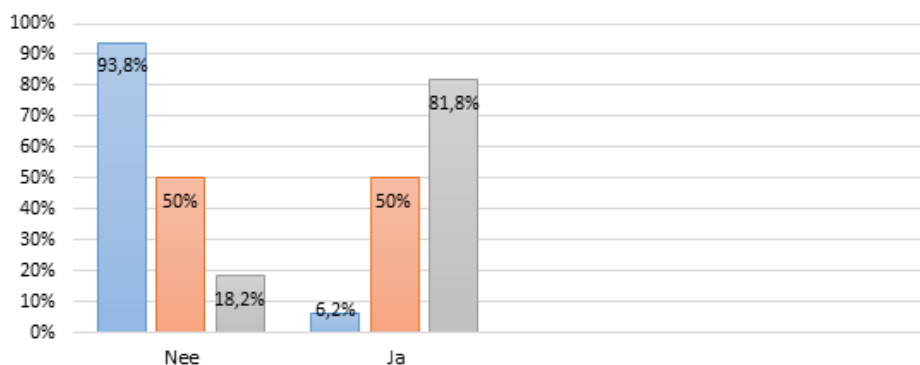
7. Op mijn groep vertoont een kind sociaal emotionele problemen. Ik heb op school geleerd hoe ik dit kan koppelen aan de taalontwikkeling.

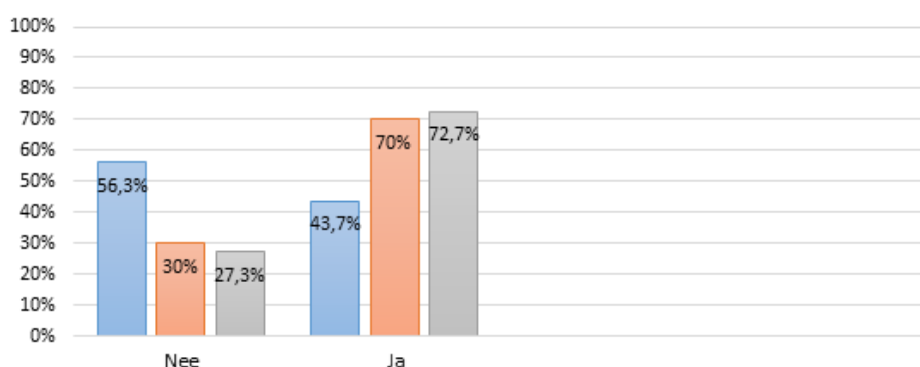
8. Op mijn groep vertoont een kind motorische problemen. Ik heb op school geleerd hoe ik dit kan koppelen aan de taalontwikkeling.

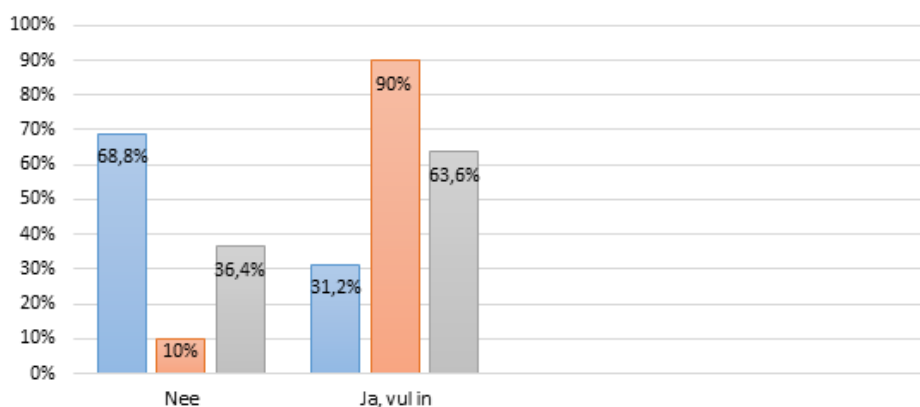
9. Op mijn groep vertoont een kind cognitieve problemen. Ik heb op school geleerd hoe ik dit kan koppelen aan de taalontwikkeling.

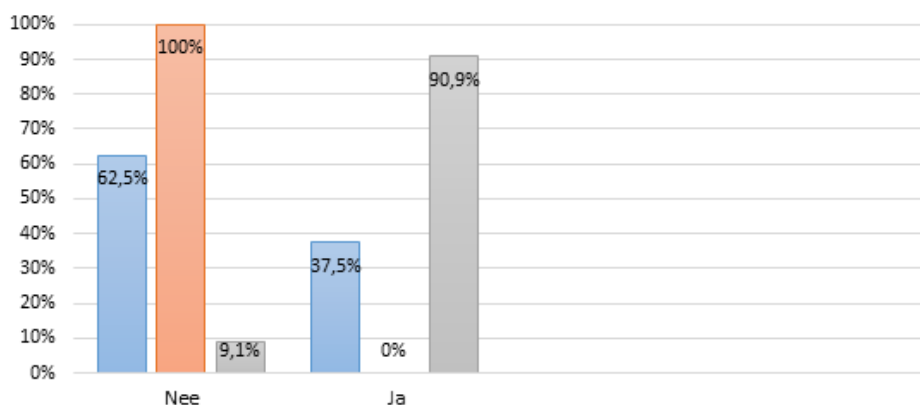
10. Als op mijn groep een kind zit met taalproblemen, zou ik ouders adviseren het gehoor te laten onderzoeken.

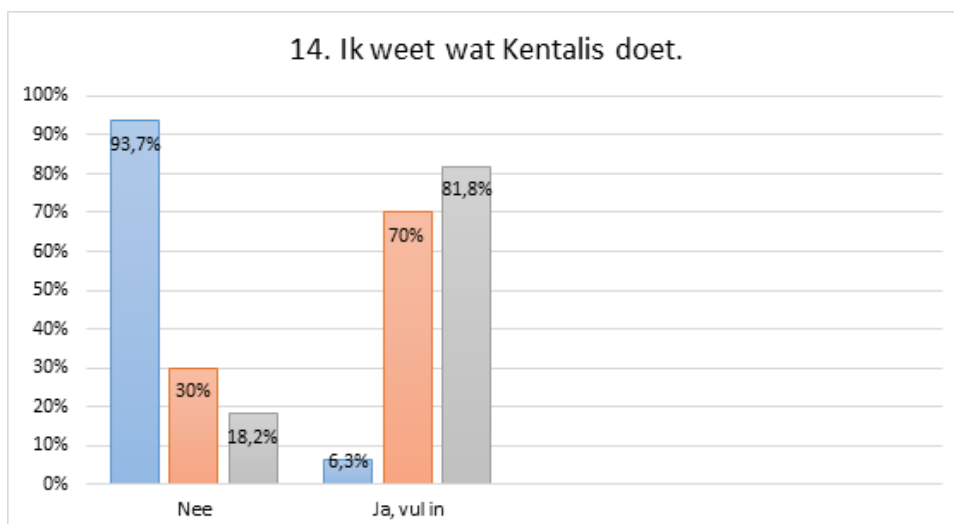
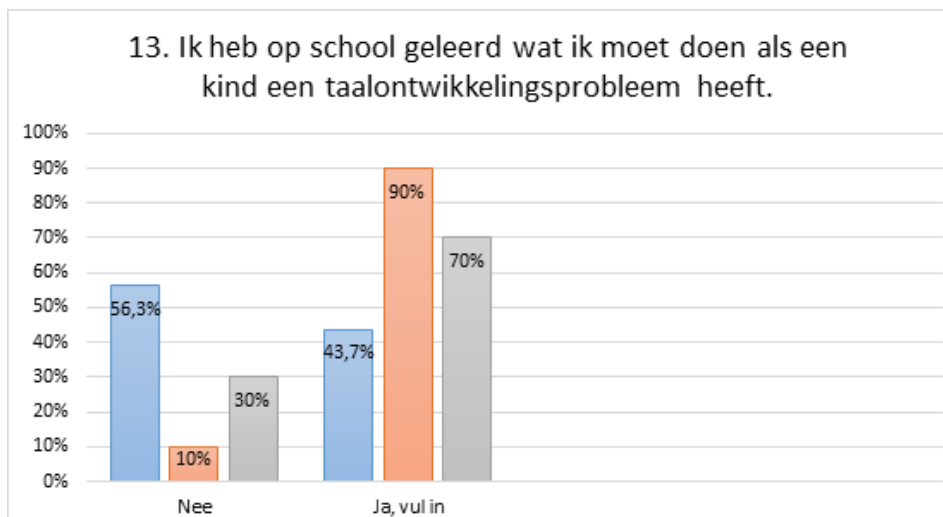

11. Ik heb op school geleerd welke adviezen ik ouders kan geven om de taalontwikkeling te stimuleren.

12. Ik heb op school geleerd wat de kritische periode is om taal te leren.

7.6 Codeboom

7.7 Analyse van de enquêtes